

A JOGOK SZOCIÁLIS ELMÉLETÉNEK
VÁZLATA EGY NEOPRAGMATISTA
MEGKÖZELÍTÉS

Filipe Carreira da Silva

Társadalomtudományi Intézet, Lisszaboni

Egyetem Szociológiai Tanszék, Cambridge-i

Egyetem

Absztrakt

Ebben a cikkben az emberi jogok neo-pragmatista elméletét fogalmazom meg G. H. Mead amerikai klasszikus pragmatizmusára támaszkodva és azt kibővítve. A jogok e neopragmatista elméletét anti-fundacionalista, relációs, fiktív és konstitutív jellegével jellemzem. Azzal kezdem, hogy rekonstruálom Mead jogokkal kapcsolatos társadalmi pragmatista megközelítését, amelyet a kortárs jogszociológusok szisztematikusan figyelmen kívül hagynak. Ezután részletezem ennek a diszciplináris feledékenységnek az árát, megvizsgálva, hogy a neopragmatizmus, a kritikai elmélet és a jogtudat tanulmányai időközben mennyire váltak

Mead jogokkal kapcsolatos munkásságával való foglalkozással. Végezetül megvitatom, hogy ez a történeti-elméleti gyakorlat milyen mértékben járul hozzá a jogok gyorsan fejlődő szociológiájához. Megmutatom, hogy neomeadi megközelítemnek Hobbes fiktív politikaelméletének legújabb értelmezésével való kiegészítésével érdemi nyereség látszik a jogok eredetének, következményeinek, jelentésének és tagadásának empirikus vizsgálatában.

Kulcsszavak

Jogok, pragmatizmus, G. H. Mead, jogtudat

Bevezetés

Az emberi jogok és a szociológia furcsa ágytársak. Az emberi jogokat jellemzően univerzálisan és individualista módon határozzák meg - mint olyan jogosultságokat, garanciákat és szabadságjogokat, amelyekkel minden egyes emberi lény emberi mivoltából adódóan rendelkezik -, ami kényelmetlenül illeszkedik a kortárs szociológusok többségének a történelmi esetlegesség és a társadalmi konstruktivizmus iránti széleskörű érzékenységéhez. Mégis, a szociológusokat még soha nem érte akkora kihívás az emberi jogok elméletalkotása során, mint napjainkban. A miénk a "jogok kora" (Bobbio 1995, Fine 2009), egy olyan történelmi időszak, amelynek korszellemében az emberi jogok fontos társadalmi funkciókat töltenek be, a kapitalizmussal szembeni kritikai álláspontok támogatásától kezdve az elhanyagolt sajátosságok elismerésére irányuló igények megalapozásáig (pl. Taylor 1994).¹ Ez dilemma elé állítja a szociológusokat. Hogyan tanulmányozzák a jogokat, egy olyan vizsgálati tárgyat, amelynek növekvő társadalmi relevanciája csak a szociológia hagyományos analitikus lencsái számára? Ez a központi kérdés, amelyre ebben a tanulmányban választ keresek.

Ez az írás a jogok társadalmi elméletéről szól.² Célja, hogy a szociológusok számára alternatívát nyújtson a liberális politikai elmélettel szemben, amely a jogokat individualista, a

¹ Konkrétan a háború utáni korszellem az emberi jogok intézményesülésére utal az ENSZ Alapokmányán keresztül, mint a globalizáció központi aspektusára; a jogokkal kapcsolatos követelésekért folytatott küzdelemre, mint a társadalmi és politikai élet egyik fő jellemzőjére; a nemzetközi emberi jogi egyezmények bővülő keretére; az emberi jogok védelmét szolgáló regionális rendszerek megjelenésére, valamint az emberi jogi jogorvoslatok megerősödésére hazai szinten.

² Az elmélet itt javasolt felfogása szorosan követi Jeffrey C. Alexander *The Theoretical Logic in Sociology* című könyvének felfogását. Ahogy Hans Joas és Wolfgang Knobl kifejtik: "Az elméleti kérdések tehát az empirikus általánosításoktól az átfogó értelmezési rendszerekig terjednek, amelyek a világhoz

való alapvető filozófiai, metafizikai, politikai és erkölcsi hozzáállást kötik össze.
Aki a társadalomtudományi világ részese kíván lenni, nem kerülheti meg tehát, hogy
mindezekről kritikai vitát folytasson.
szintek" (2010: 17-8). Ez az elképzelés, hogy az empirikus megfigyelésekhez kötődnek
a

priori, kontradiktórus, és mint amelynek lényege van.³ Ennek eredményeképpen az itt javasolt elmélet megkérdőjelezi a természetes és állampolgári jogok közötti dichotómiát, amely szorosan kapcsolódik a liberális politikai gondolkodáshoz. Emellett az általam ebben a tanulmányban kidolgozott társadalomelmélet alternatívát kíván nyújtani a jogok uralkodó szociológiai megközelítéseivel szemben, amelyek alapvetése - érvelésem szerint - rontja heurisztikus értéküket. A jogokkal kapcsolatos liberális és alapvetési megközelítéseket egyaránt destabilizáló stratégiám egy e tekintetben széles körben figyelmen kívül hagyott társadalomelméleti hagyomány - a klasszikus amerikai pragmatizmus, különösen a George Herbert Mead (1863-1931) által megfogalmazott klasszikus amerikai pragmatizmus - forrásaira támaszkodik. Célom egy pragmatista társadalomelméleti magyarázat kidolgozása arra vonatkozóan, hogyan képzelték el, hódították meg, valósították meg és néha tagadták meg a jogokat konkrét történelmi helyzetekben - és hogy e társadalmi folyamatok emergenseként hogyan teszik egyszerre lehetővé és korlátozzák, azaz segítik az emberi cselekvés *konstituálását*.

A magyarázat természetesen csak az egyik funkciója a társadalomelméletnek (pl. Baert és Silva 2010: 285 ff.). További funkciói közé tartozik az egyéni és kollektív viselkedés előrejelzése, azoknak a jelentésalkotási folyamatoknak a megértése, amelyek révén az egyének értelmet adnak a világnak, valamint az önképzés, amely arra utal, hogy a társadalmi tudás miként segíthet az egyéneknek újraértelmezni önmagukat, ezáltal kritikus távolságot nyerve korábbi meggyőződéseiktől és preferenciáiktól. Elméletem a magyarázat mellett különösen e két utóbbi funkciót célozza meg. A szimbolikus folyamatokra való ilyen irányultság és a társadalmi tudás humanista potenciálja iránti érzékenység szorosan kapcsolódik ahhoz a módhoz, ahogyan javaslom meghatározni, hogy mi a jog.

módszertani feltételezések, modellek, sőt általános előfeltevések is nagyon is összhangban vannak az itt javasolt társadalomelmélettel.

³ A liberális politikai elmélet jogfelfogásának kiváló kritikai áttekintését lásd Singer 1999: 1-21.

A jog *nem* individualista és kontradiktórus. Nem is valami a priori. A jog inkább kölcsönös kapcsolat, legalább két személyt érintő politikai követelésekből álló intézmény. Mint minden más társadalmi intézmény, a jog sem egyszerűen mindenható ágensek társadalmi konstrukciója.⁴ A joggal való rendelkezés társadalmilag állampolgárokká konstituálja az egyéneket, és mint ilyen, éppúgy lehetővé teszi, mint amennyire korlátozza a cselekvést. A jog azonban egy különleges társadalmi intézmény. Olyan jogosultságokra, szabadságokra, hatáskörökre vagy mentességekre utal⁵, amelyeket nemzetközi egyezményekben és nyilatkozatokban, valamint nemzeti alkotmányokban kodifikáltak. Ahelyett, hogy egy minden emberi jogi küzdelemben közös alapelveket javasolnák, amelyet aztán az empirikus elemzéseknek meg kellene próbálniuk feltárni, a jogokkal kapcsolatos megközelítésem célja a jelentéstermelés és intézményesítés iteratív folyamatainak rekonstrukciója, amelyeken belül a jogokat elképzelték, meghódították, megvalósították és néha megtagadták. Így támogatom annak a liberális felfogásnak a kritikáját, amely szerint a jogok és az identitások a politikai küzdelmek előtt alakulnak ki a közsférában.⁶ A jogok társadalomelméletének egyik fontos célja tehát az, hogy segítsen megmagyarázni, hogyan jött létre a jogok társadalmi intézménye az egyes társadalmakban és történelmi korszakokban. A "jogokat" tehát történelmileg kontingensnek kell felfogni, amelyek jelentése az intézményesítésükkel kapcsolatos politikai küzdelmek kontextusában alakul ki és fejlődik.

A jogok fogalmába a polgári, politikai, szociális és kulturális jogok is beletartoznak.

A "jogok" kifejezés tág értelemben történő használatával, amely magában foglalja az "emberi" és az "állampolgári" jogokat is.

⁴ Például mint társadalmi gyakorlatok és kollektív követelések: lásd pl. Nash 2012, 3.

⁵ Primus 1999: 37.

⁶ Lásd például Engel és Munger (2003). Ez a posztliberális megközelítés a jogokat nem empirikus entitásokként kezeli, amelyek a preszociális természetben találhatók,

hanem politikai és társadalmi alkotásokként, amelyeknek a személyiség és az identitás konstituálására szolgáló oksági erejük van. Lásd Sarat és Kearns 1995, 1996; lásd még Calhoun 1992, 1994; Somers és Gibson 1994. A oldalon. Somers és Roberts 2008: 407-8.

jogokkal kapcsolatban eltértek a szociológiában régóta fennálló hagyománytól⁷, amely a természetes és az állampolgári jogok liberális kettősségét vallja.⁸ Ez a kettősség nemcsak ideológiailag töltött, és mint ilyen, a politikai modernitás egy sajátos felfogását közvetíti, hanem egyre inkább anakronisztikus is.⁹ Mégis ez a kettősség még mindig nagyon is domináns felfogás a szociológiai tanszékeken világszerte. Intézményi következményei közé tartozik a szellemi munka egyértelmű megosztása az állampolgári jogok kutatása (nemzetállami alapú, gyakran konkrét politikai területekre összpontosítva) és az emberi jogok kutatása (kozmpolita irányultságú, általában olyan kérdésekre összpontosítva, mint a transznacionalizmus és a globális igazságosság) között. Ez azonban korántsem kiegyensúlyozott munkamegosztás. Míg az állampolgársággal kapcsolatos szociológiai szakirodalom jelentős része létezik, a jogok szociológiájának projektje¹⁰ még nagyon is gyerekcipőben jár.¹¹ Ezt az analitikai és intézményi egyensúlyhiányt azáltal kívánom orvosolni, hogy megkérdőjelezzem az állampolgárság-emberi jogok dichotómiáját, amelyből ez a kettősség ered.

Ahelyett, hogy bármelyik póluson belül kellene működnie, azt javaslom, hogy a szociológia

⁷Például Turner (1993); Morris (2006); Nash (2012). Kivételek: pl. Blau és Moncada (2005); Somers és Roberts (2008); Soysal (2012). A szociológián kívüli, ezzel a dichotómiával operáló tudósokra lásd például King és Waldron (1988), Sen (1999), Sunstein (2004); Gutmann (2001).

⁸ "A természetjogi tanok közös gondolata, hogy az általánosan érvényes jogi és erkölcsi elvek a természetből vezethetők le." (Schwarz 2001), idézi Somers és Roberts 2008: 411.

⁹ Még az alkotmányjoggal és jogtörténettel foglalkozó tudósok körében is egyre nagyobb a tendencia, hogy a kétféle jogvédelmi rendszert egyenlővé teszik. Lásd például Tushnet (1992). ¹⁰ A jogszociológia kortárs példái: Sjöberg, Gill és Williams (2001), Woodiwiss (2003, 2005), Morris (2006), Kurasawa (2007) és Turner (1993, 1995, 2006). Az alkotmányozásról lásd Thornhill (2008; 2011). Az emberi jogok eredetének társadalomelméleti elemzéséről lásd Joas (2005).

¹¹ Vegyük például a szakmai szövetségek jelenlegi helyzetét. Ahogy Somers és Roberts rámutat (2008: 386), az Amerikai Szociológiai Társaságban (ASA) még mindig nincs "jogokkal vagy emberi jogokkal" foglalkozó szekció. Más szakmai szövetségek azonban rendelkeznek a jogokkal foglalkozó kutatási szekciókkal. A Nemzetközi Szociológiai Társaságban (ISA) 2006 óta létezik az emberi jogokkal és a globális igazságossággal foglalkozó tematikus csoport. Hasonló kutatási szekció működik az "Association Internationale des Sociologues de Langue Française"-ban

(AISLF), a GT 13 "Société
globale, cosmopolitisme et droits humains."

a figyelmet magára a "helyes" kategóriára összpontosítja, és ezzel aláássa ezt a kettősséget. A fogalmi újrafókuszálásnak ez a gyakorlata nagymértékben támaszkodik egy olyan szociológiai intellektuális hagyományra, amelyet a kutatás e területén szisztematikusan figyelmen kívül hagytak - az amerikai filozófiai pragmatizmusra, és különösen Mead pragmatizmusának eredeti változatára.

A Mead munkásságának szisztematikus elhanyagolásával való szembenézés magában foglalja a jogtudósok körében a társadalmi gondolkodás történetéről uralkodó jelenlegi szűk, "kanonikus" felfogás meghaladását.¹² Természetesen a legtöbb jogtudós nem is mutat érdeklődést a klasszikus szociológia lehetséges hozzájárulásai iránt. Azok azonban, akik igen, hajlamosak arra, hogy a kortárs szociológia emberi jogokkal kapcsolatos nehézségeit a szociológia alapító atyáinak hármasa által tapasztalt episztemológiai korlátokkal hozzák összefüggésbe: Marx, Weber és Durkheim.¹³ Bryan S. Turner, a jogok vitathatatlanul legnagyobb hatású kortárs társadalomelméletének szerzője sem kivétel. Ő is a háború utáni alapító atyák triójára összpontosít. A szociológia redukcionista jogfelfogása szerinte abból ered, hogy Weber a jogokat pusztán a szolgáltatásokért vagy a versengő harcokban részt vevő társadalmi csoportok kiváltságokért való követeléseire redukálta, amelyek az osztályuralom eszközeként és az individualista, birtokló és egoista társadalom (Marx) kifejeződéseként szolgálnak. Ez a redukcionista szemlélet párosul a szociológia erős durkheimi felfogásával, a természetes jogelmélettől való elszakadással (Turner 1993: 500). A klasszikus

¹² A kánonképzés szociológiai problematikájáról lásd Baehr és O'Brien 1994.

¹³ Erre számos példa van: Kim Lane Scheppele kezdi a kapcsolat elemzését a jogtudomány és a szociológia között azzal a megállapítással, hogy "Marx, Durkheim és Weber erős és mély kapcsolatokat ápoltak a joggal" (1994: 384); R. W. Connell elítéli, hogy "a századforduló szociológusai közül senki sem alkotott szilárd elméletet a jogról", egy állítás, hangsúlyozva "Weber nacionalizmusát és az államhatalom ünneplését, Durkheim etikai kollektívizmusán keresztül" (1995: 26); Margaret Somers and

Christopher Roberts "Marx, Durkheim és Weber" "a joggal és jogtudománnyal való lelkes foglalkozását" tárgyalja (2008: 396-7).

5

szociológia redukcionizmusa, javasolja Turner, a jogok új szociológiája, amely négy alapfeltevésen alapul, amelyeket Arnold Gehlen filozófiai antropológiájából származtat: az emberi test sebezhetőségén; az emberek függőségén; a társadalmi élet általános kölcsönösségén; és a társadalmi intézmények bizonytalanságán (Turner 2006: 23). Turner ezt a "minimálisan megalapozó ontológiát" (2006: 23) ötvözi a társadalmi konstruktivista nézettel, amely szerint a jogok "konstruálódnak a társadalmak sajátos jellemzőinek megfelelően, amelyekben kialakultak, és a politikai küzdelmek sajátos eredményeként, a következő területekért folytatott politikai harcok eredményeként alakulnak ki érdeke" (1997: 566).

Turner stratégiája, amely a jogszociológia új szociológiájának megalkotása érdekében az alapvetés és a konstruktivizmus (bár minimalista változatban) összeegyeztetésére törekszik, azonban két fő okból nem tűnik számomra különösen meggyőzőnek.

Először is, úgy vélem, Turner állítása, miszerint

volt "a klasszikus szociológiában az emberi és természetes jogok eszméjével szembeni szkepticizmus" (1993: 176) indokolatlan. A klasszikus szociológia szkepticizmusa a "természetes jogok elméletével" szemben nem a jogok mint olyanok ellen irányult, hanem egy konkrét

jogértelmezés, nevezetesen a liberális individualista hagyomány által megfogalmazott jogfelfogás. A jogokat azonban másként is fel lehet fogni, és mindig is fel lehetett fogni. Erre példa G. H. Mead, akit társadalmi pragmatizmusa arra készítetett, hogy a jogokat a liberális gondolkodás individualista, a priori és ellenséges felfogásától gyökeresen eltérő módon fogalmazza meg. A javaslat itt az, hogy Mead jogfelfogása úgy értelmezhető, mint egy "elásott kincs" (Skinner 2002: 126), a szellemtörténet "gyümölcse", amely elérhető azok számára, akik hajlandó a szociológia múltját a hagyományos kanonikus szemléleten túl "feltárni".

Másodszor, nem világos, hogy Turner alapvetése milyen mértékben lehet segítségére

a

empirikus kutatás a jogokkal kapcsolatban.¹⁴ Az emberi gyarlóság lehet az egyik érv, amelyet a történelmi szereplők a jogok mellett érvelve használtak, de bizonyára nem az egyetlen, és elképzelhető, hogy a jogok intézményesülésének számos folyamatában nem volt jelen. A társadalomelmélet és az empirikus kutatás nem alapulhat olyan ontológiai állításokon, amelyek figyelmen kívül hagyják a történelmi körülményeket. A jogok konkrét szereplők által megfogalmazott politikai követelések, akik ügyeik előmozdítása érdekében a rendelkezésre álló erőforrásokat mozgósítják a konkrét struktúrákon belül a lehetőség. Mint ilyenek, "alapjuk" történelmileg függő, és intézményesülésük és megvalósításuk többféle kontextusának megfelelően változik. A normatív alapok történelmileg kontingens jellegének hangsúlyozása azonban nem jelenti a relativizmus támogatását. Elvileg semmi sem akadályozza meg, hogy az egyetemes érvényességre vonatkozó állításokat a történelmiségükkel tisztában lévő ágensek előterjessék.¹⁵ Az ilyen egyetemes érvényességi igények keletkezésének, terjedelmének és korlátainak kérdése nem metafizikai, hanem szociológiai kérdés. Ez a konkrét társadalmi formációk normatív struktúrájában rejlik, és mint ilyen, társadalomtudományos empirikus kutatás tárgya.

A vizsgálat ígéretesebb irányvonala szerintem G. H. Mead örökségének kritikai újrvizsgálása. Ez a célja e cikk első szakaszának. Ez a rész Mead jelentéseméletének elemzésével kezdődik, majd áttér a tárgy fogalmának rövid tárgyalására, hogy aztán eljussunk Mead jogokkal kapcsolatos megközelítéséhez. A második szakaszban értékelem Mead elképzeléseinek hatását a kortárs jogkutatásban. Három kutatási irányzatra összpontosítok: a neopragmatizmusra, a kritikai elméletre és a jogtudat elméletére. A harmadik szakaszban szembeállítom Mead eszméinek jelentős hatását e három területen a szociológián, különösen a jogszociológián belüli viszonylagos elhanyagoltságával.

¹⁴ Turner alapvetéseinek kritikáját lásd pl. Nash (2012), valamint Gearty (2006).

¹⁵ Joas ([1997] 2000, 2005) is hasonlóan vélekedett.

Azt állítom, hogy jó okok szólnak amellett, hogy változtassunk ezen a helyzeten. Megoldásom erre a problémára a jogok neomeadista pragmatista elmélete. Mivel egyedülálló módon a társadalmi cselekvés konstitutív, fiktív és bomlasztó jellegére összpontosít, a jogok pragmatista elmélete jelentős előnyöket kínál a meglévő elméletekkel, nevezetesen a szimbolikus interakcionizmussal, a racionális választással, a funkcionalizmussal, az institucionalizmussal és a gyakorlatelméletekkel szemben. A cikk a dolgozat főbb hozzájárulásainak áttekintésével zárul.

1. G.H. MEAD ÚJRAVIZSGÁLVA

Az amerikai filozófiai pragmatizmus, mint a nagy modern folyamatfilozófiák egyike, alapvetően nem dualista (pl. Browning és Meyers 1998; Rescher 2000).

Az olyan dualizmusokat, mint a "test kontra elme" vagy a "materializmus kontra idealizmus", a klasszikus pragmatista szerzők, köztük William James, John Dewey és W. I. Thomas szisztematikusan megcáfolták és dekonstruálták. Ezt az antikartézianus

Mead gondolkodási rendszerében is végigvonul, a jól ismert szociálpszichológiai elméleteitől kezdve a ritkán tárgyalt ismeretelméleti és politikai írásaiig (Silva 2008). A pragmatizmus Mead-féle változata a baloldali hegelianizmust és a darwini evolúcióelméletet ötvözte, és - különösen az 1920-as években - Henri Bergson és Alfred North Whitehead "emergencia-filozófiáiból" merített, hogy olyan megközelítést alkosson, amely úgy képes megragadni a jelentésalkotási folyamatokat, hogy közben nem hagyja figyelmen kívül azt a fizikai környezetet, amelyben ezek a folyamatok zajlanak. Megkülönböztetendő a szimbolikus interakcionizmustól, amely gyakran felhígul társadalmi konstruktivizmussá (vagy "idealizmus", amelynek hiányosságaira Mead nem fáradt el rámutatni), és hogy

hangsúlyozni annak alapvetően interszubjektív jellegét, Mead megközelítését "társadalmi pragmatizmusnak" nevezem.¹⁶

Mead társadalmi pragmatizmusának egyik kulcseleme a jelentéselmélete.¹⁷ Mead számára a jelentés nem szubjektív, az egyéni elmében rejlő jelenség, és nem is valami külsődleges. Ehelyett a jelentés a társadalmi szervezetek között a gesztuális interakció révén jön létre és fejlődik. Mead a jelentés interszubjektív keletkezését egy "hármassal" logikai struktúrával magyarázza. Ez magában foglalja 1) az egyik gesztus egyén ("organizmus", Mead terminológiája szerint); 2) a második organizmus válaszoló gesztusa; és 3) a társadalmi aktus "eredője". A második organizmus válasza az első organizmus gesztusára az adott gesztus értelmezése - ez a válasz hozza ki a jelentést (Mead [1934] 1967: 80). A jelentés tehát impliciten benne van a társas aktus szerkezetében, és a társas interakcióból eredő cselekvési minták elemzésével tanulmányozható.¹⁸

Ennek a "hármassal" jelentéselméletnek az értéke a jogszociológia számára könnyen belátható. A liberális politikai elmélet a jogok jelentését *a priori* valóságként fogja fel, amelyet az ész segítségével kell felfedezni. A társadalomelméleten belül a jogok jelentését jellemzően vagy konkrét, érdekek által motivált, a kiszolgáltatott testek védelmére irányuló politikai küzdelmek eredményének (pl. Turner 1997), vagy pedig

egy

¹⁶ Nem vagyok egyedül ezzel a döntéssel. Gary A. Cook például ugyanezt az elnevezést használja Mead megközelítésére (1993: 161 ff.).

¹⁷ Mead jelentéselméletének elsődleges forrásai közé tartozik több folyóiratcikk (2011: 15-20; 47-52; 53-57; lásd még Mead 1910). Lásd még Mead ([1934] 1967: 75-82). A másodlagos források közé tartozik például Joas ([1980] 1985: 98-106), Cook (1993: 48-66), Puddephatt (2009); Silva (2007a: 28-42).

¹⁸ A szimbolikus interakcionista már régóta vizsgálják Mead megközelítésének

makroszociológiai következményeit. Ezeknek a jelentéseknek a metszéspontja, amely a cselekvésvonalak egyeztetésén keresztül fejeződik ki, az, ami egy közösséget alkot (pl. Blumer 1969; Fine 2010: 368).

politikai szereplő diszkurzív performanszai (pl. Zivi 2011; lásd még Butler 1990: 142). Ha azonban Meadet követjük, a jelentés nem külsődleges a társadalmi szereplők számára, és nem is pusztán társadalmi konstrukció. Ehelyett objektíven a társadalmi mintázatokban helyezkedik el.

kölcsönhatás. Mead jelentésemélete azonban nem korlátozódik a társadalmi interakcióra (azaz az ének közötti interakcióra).¹⁹ Ha így lenne, ahogy azt Mead szimbolikus interakcionista olvasata feltételezné, akkor kizárólag a kommunikatív cselekvésre összpontosítana az instrumentális cselekvés rovására. Mead azonban elutasítja, hogy az egyik tapasztalattípust előnyben részesítse a másikkal szemben. Ehelyett az a célja, hogy aláássa a társadalmi/kommunikatív versus fizikai/instrumentális dichotómiát azáltal, hogy az én és a környezetüket alkotó valamennyi "társadalmi tárgy" közötti jelentésalkotást is magában foglalja. A "társadalmi tárgyak" közé tartozik minden, ami a társadalmi aktus résztvevői számára közös jelentéssel bír,²⁰ a fizikai tárgyaktól kezdve a saját és más éneken át a tudományos, vallási vagy politikai tárgyakig.

Lényeges, hogy Mead az egyének és a társadalmi tárgyak közötti jelentésalkotás folyamatát dialektikusan generatívnak fogja fel. Az egyének és a tárgyak közötti folyamatos feszültségből folyamatosan *új egyének* és *új tárgyak* keletkeznek.²¹ Mead állításait a modernitás felé történő társadalmi elmozdulással illusztrálja.²² A modern individuumok új tudományos, politikai és társadalmi

¹⁹ Bár történeti prioritást ad a "társadalmi tudatnak" a "fizikai tudattal" szemben; Mead azt írja: "a tapasztalat eredeti formájában az ének felismerésében vált reflektívvá, és csak fokozatosan differenciálódott a tisztán fizikai dolgok reflektív tapasztalata" (2011: 52). Mead ebben az "önmagát objektíváló" attitűdben látja az emberi racionalitás feltételét - az ember annyiban racionális, amennyiben képes személytelen, objektív hozzáállást tanúsítani önmagával szemben.

²⁰ "A társadalmi tárgy ekkor a gesztusokban lesz, vagyis egy folyamatban lévő társadalmi aktus korai jelzései egy másikban, plusz a saját válaszunak képi megjelenítései erre stimuláció" (Mead 2011: 55).

²¹ Mead azt írja, hogy ebből a dialektikus kapcsolatból "az egyén szervezetének szerkezetében olyan koordináció keletkezik, amely szintén új - ugyanolyan új, mint

a tárgy" (2011: 38).

²² Ezt a tézist a kopernikuszi forradalommal illusztrálva - a "korábbi tárgyak a Föld voltak a világ középpontjában", míg a "későbbi tárgyak a Nap voltak a bolygórendszer középpontjában" (2011: 41) - Mead azt állítja, hogy a nézőpontból

fokozatosan létrejöttek a tárgyak - ezen új politikai tárgyak között a legfontosabbak a modern egyéni jogok voltak.

Mead a jogokat a politikai modernitás szerves részeként, pontosabban a modern politikai közösségek normatív struktúrájának konstitutív részeként fogja fel.²³ A "társadalmi tárgyakként" értelmezett jogok a politikai modernizációs folyamatok törekvései és meghatározó jellemzői. Mint ilyenek, a jogok segítenek abban, hogy az egyének modern állampolgárokká váljanak. Mead nagy eredménye az volt, hogy ezt a gondolatot, amely megmaradhatott volna politikai filozófiai belátásnak, poszt-metafizikai munkahipotézissé alakítja át. E hipotézis tesztelése ugyanúgy magában foglalja egy tudományos probléma megoldását, amely magában foglalja az ismeretelméletet, a szociálpszichológiát és a politikatudományt, mint egy etikai-gyakorlati probléma megoldását, amely demokratikus politikai megoldást igényel. E problémák együttes megoldásának keresése ma ugyanolyan sürgető, mint Mead idejében volt.

A mai szociológiai empirikus kutatások és a jogokkal kapcsolatos elméleti reflexió sokat nyerhet Mead gondolkodásából, mivel alapvetően destabilizálja a jelenlegi dichotómiákat és feltételezéseket, beleértve azt az elképzelést, hogy az emberi jogok alapvetően különböznek az állampolgári jogoktól, vagy azt a meggyőződést, hogy a szociológia csak akkor tanulmányozhatja az emberi jogokat, ha azokat valamilyen (metafizikai) alapon nyugvónak tekinti.

Ezeket a téves, mégis mindenütt jelenlévő gondolkodásmódokat azonban könnyebb mondani, mint megtenni. Azt javaslom, hogy a genealógiai gyakorlat befejezésével a

"a vallás, a politika, az oktatás és a művészet egy új világ és egy új társadalom jött létre, amely korábban nem létezett" (2011: 40-41).

²³ Mead jogelméletének elsődleges forrásai: 2011: 221-232; 264-279; 310-323. Lásd még [1934] 1967: 260-273. A másodlagos források közé tartozik például Betz 1974; Singer 1999: 128-141; Silva 2008: 193-198.

kollektív feledésbe merülése a szociológia egyik "elveszett kincse", Mead jogokkal kapcsolatos megközelítése, döntő fontosságú első lépés ebbe az irányba.

Mead jogokkal kapcsolatos megközelítésének középpontjában az az elképzelés áll, hogy a jog igénylése egyben azt is jelenti, hogy

másoknak tulajdonítani: "az egyén a saját jogának érvényesítésével a közösség összes többi tagjának jogát is érvényesíti" (2011: 228).²⁴ Ezen állítás mögött Mead

társadalmi intézmény fogalma áll. Ahhoz, hogy jobban megértsük Mead társadalmi intézmény fogalmát, fel kell ismernünk, hogy szerinte a társadalmi differenciálódás

általános folyamatának két pólusa van. Az egyik pólust a társadalmi impulzusok

alkotják, amelyeket Mead úgy fog fel, mint a fiziológiai alapot, amelyen a társadalmi

interakciók zajlanak. A másik pólust "az egyéneknek a mások azonos válaszára adott válasza, vagyis az osztály- vagy társadalmi válaszok alkotják" (Mead [1967] 1934:

229). Mead számára ezek a társadalmilag közös válaszok a társadalmi

differenciálódási folyamat intézményi pólusának meghatározó elemei. Ebben az

értelemben a jogokat társadalmi intézményként felfogni azt jelenti, hogy a

természetes jogok elméletével ellentétben nem az egyének *a priori* attribútumaként,

sem pedig előtársadalmi entitásokként fogjuk fel őket, hanem olyan kölcsönös

viszonyként, amely egy jogosultság, az annak tiszteletben tartására vonatkozó

kötelezettség és az "általánosított másik" magatartása közötti triadikus kapcsolatot

foglalja magában.²⁵

Két következményt szeretnék kiemelni Mead társadalmi intézmény fogalmával

kapcsolatban. Az első implikáció az, hogy a társadalmi intézmények nem feltétlenül

nyomják el az egyéni cselekvőket, és nem is léteznek velük szemben. Éppen

ellenkezőleg, mint

²⁴ Mead természetesen nem volt egyedül a jogok kölcsönös, nem-ellentétes, Rousseau-féle felfogásának felelevenítésével. L. T. Hobhouse szintén az 1920-

as években azt írta: "az egyes ember egy társadalmi egész eleme, és általában véve jogai a társadalmi egésznek kötelezettségei más férfiakkal szemben. Az ember jogai tehát társadalmi kapcsolatokat foglalnak magukban." (1922: 37) idézi Somers és Roberts (2008: 413).

²⁵ Lásd Singer (1999: 27).

jogok, a társadalmi intézmények "rugalmasak és progresszívek lehetnek, és inkább elősegítik az egyéniséget, mintsem elriasztják azt". Az elnyomó vagy progresszív jellegét azonban az a tény adja, hogy "valamiféle társadalmi intézmények nélkül (...) egyáltalán nem létezhetnének teljesen érett egyéni ének vagy személyiségek" (Mead [1967] 1934: 262). Mead fontos felismerése, miszerint a társadalmi intézmények egyszerre korlátozhatják és lehetővé tehetik az egyén saját különállóságának érvényesítését, megkülönböztetve az 1980-as évek gyakorlatelméleteinek a társadalmi intézményekről alkotott felfogásától, mint egyszerre strukturált és strukturáló, tekintettel Mead felfogásának evolúciós és emergens jellegére, a²⁶ egyenesen a második megfigyelésemhez vezet minket. Az "általánosított másik" fogalmának központi szerepére utalok Mead gondolkodásában általában, és különösen a jogokkal kapcsolatos megközelítésében.

Az "általánosított másik" attitűdje Mead poszt-metafizikai átültetése Jean-Jacques Rousseau általános akarátának.²⁷ Mead ezzel a fogalommal a társadalmi attitűdök internalizált készletének gondolatát kívánja közvetíteni, nevezetesen azokat az elveket és szabályokat, amelyek fényében az egyének összehangolják saját viselkedésüket és értelmezik egymást. Széles körben megjegyezték, hogy ez Mead szociálpszichológiájának egyik központi fogalma, egyenrangú az én szerkezetéről alkotott, nagy hatású koncepciójával - a fázisok vagy

²⁶ A gyakorlat társadalmi elméleteinek példaként lásd pl. Giddens (1986), Bourdieu [1980] (1990) és Sewell (1992). Frank Parkinnak minden bizonnyal igaza van, amikor azt írja: "a gyakorlatelmélet elméleti vonzereje ebből a szempontból éppen annak köszönhető, hogy megszünteti a szubjektum és objektum, megfigyelő és megfigyelt, cselekvés és észlelés közötti (fogalmi és empirikus alapon történő) szétválasztást, amely a dualizmusok tartós és átható halmaza volt a nyugati gondolkodás és a nyugati társadalomelmélet történetében" (1996: 71-72). Parkin azonban nem ismeri el, hogy ennek az antidualista irányultságnak ára volt: a gyakorlatelméletek hajlamosak inkább a meglévő struktúrák reprodukálására, mint újak létrehozására összpontosítani (amire - hibáik ellenére - a racionális választás és a

funkcionalista modellek vitathatatlanul nagyobb figyelmet szentelnek).

²⁷ Mead több alkalommal tárgyalta Rousseau "általános akarat" fogalmát, mind folyóiratcikkekben, mind előadásjegyzetekben. Lásd például Mead (2011: 225; 1936: 13).

az "én" és az "én" perspektívája. Kevésbé értékelték az általánosított másik fontosságát a jogok tekintetében. Pedig Mead jogokkal kapcsolatos megközelítésének vonzereje jelentős részben éppen ebben rejlik. Először is, Mead általánosított mássága lehetővé teszi, hogy értékeljük, milyen mértékben jelentenek a jogok egy politikai közösség tagjai által osztott közös attitűdöt. Mead álláspontja egyszerű. Bármely adott társadalom "általánosított mássága" közös attitűdöket foglal magában, vagyis azt, amit ma "társadalmi normáknak" neveznénk. A szabályok a társadalmi normák egyik fajtája. A játékszabályokhoz hasonlóan a társadalmi normák segítik meghatározni azt az intézményi keretet, amelyen belül a társadalmi együttműködés lehetséges, többek között a jognormák. Mint ilyenek, a jogok a modern társadalmak normatív struktúrájának objektív összetevői. Másodszor, az általánosított másság attitűdjének internalizálása az összes a közösség tagjai, beleértve saját magát is. Mead azt állítja, hogy a jogok éppúgy részei egy társadalom normatív struktúrájának, mint az egyes polgárok politikai identitásának. Mead azonban nagyon sajátosan értelmezi, hogy ez mit jelent. Joggal rendelkezni nem ugyanaz, mint fizikai tárggyal rendelkezni, valamivel, ami felhalmozható, mérhető, számszerűsíthető. Társadalmi tárgyként joggal rendelkezni annyit jelent, mint politikai viszonyba lépni, egy olyan közösséghez tartozni, amelynek normái között ez a jog olyan dolog, amit bárki érvényesíthet, és amit mindenki elismerhet.²⁸ Mead úgy látja, hogy a társadalmi viszonyok, amelyekre a jogok utalnak, eredendően reflexívek. A politikai közösség minden tagjától megkövetelik, hogy a jogviszonyban érintett mindkét szerepet vagy pozíciót vállalja, a jogosultság és a tiszteletben tartás kötelezettségének szerepét - így a jogok segítenek az egyéni politikai identitások konstituálásában. Harmadszor, Mead számára a jogok relációként és reflexívként való felfogása egyben azt is jelenti, hogy vitatott természetüket állítjuk. A jog vitatott természete

A politikai teoretikus Iris Marion Young ugyanezt a gondolatot fogalmazta meg, amikor azt írta: "A jogok kapcsolatok, nem dolgok; (...) A jogok inkább a cselekvésre, mint a birtoklásra utalnak; olyan társadalmi kapcsolatokra, amelyek lehetővé teszik vagy korlátozzák a cselekvést" (1990: 25).

A jogok a társadalmi énen belül az "én" és az "én" közötti feszültségből erednek, az előbbi a kiszámíthatatlan kreativitás forrása, az utóbbi pedig a társadalmi konvenciók internalizálását biztosítja az általánosított másik attitűdje révén. Az én két fázisa közötti kapcsolat dialektikus jellege azt jelenti, hogy a társadalmi normákat, beleértve a jogokat is, folyamatosan internalizálják és reprodukálják (az "én" révén), miközben vitatják és megkérdőjelezik (az "én" révén). Mead számára tehát a jogok nem csak önmagán belül vitatottak (vagyis az egyén jogtudata egy dialektikus folyamat, amely a valós világhelyzetekben konkrét cselekvési problémákra reagál, és amely idővel potenciálisan ellentmondásos módon fejlődik), hanem a különböző ének között is (a politikusok, a bírák és az egyszerű polgárok például gyakran nem értenek egyet a jogok értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban).²⁹ Ebben az értelemben a jogok vitatott természetének megerősítése a jogok igényét fenntartó identitásképzési folyamatok politikai természetének megerősítését jelenti. A szocializáció éppúgy szól a társadalmi reprodukcióról, mint a társadalmi átalakulásról. Az "én" folyamatosan megkérdőjelezi az én által az "én"-en keresztül integrált normákat, és ezt egy ideális jövőbeli közösségre való hivatkozással teszi (lásd pl. Deranty és Renault 2007: 104).

Vitatható, reflexív, relációs; így képzelel el Mead a jogokat, amelyek jelentése a politikai interakciók konkrét mintáiban rejlik, amelyek intézményesülése éppúgy szimbolikus, mint anyagi folyamat - a jogokról szóló törvényjavaslatok, alkotmányok és az állam származnak belőlük.

²⁹Ez a felismerés a kiindulópontja a jogok és az alkotmányosság úgynevezett "politikai" (és nem "jogi") megközelítéseinek a politikaelméletben, amelyek egy polgári-republikánus paradigmán belül működnek. Lásd pl. Skinner (1998), Pettit (1997) és különösen Bellamy (2007: 16). A polgári republikanizmus és az amerikai

pragmatizmus közötti fogalmi kapcsolatok történetéről lásd pl. Silva (2009). A kormányzás hasonlóan "politikai", pragmatista megközelítéséről lásd még Ansell (2011).

hatalmuk és legitimitásuk nagy részét fiktív karakterükből merítik, amely hatalom éppen ezért gyakran túlságosan is kézzelfoghatóan érzéti hatását az emberek életében.³⁰

2. MÉZSÖR HATÁSA MEGVITATVA

E felismerések heurisztikus értéke a huszadik század folyamán a társadalomtudományok és a bölcsészettudományok számos képviselője számára nem maradt észrevétlen, mind az Egyesült Államokban, mind az Egyesült Államokban.

Államokban és máshol. A filozófiai pragmatizmus egészéhez hasonlóan Mead társadalomelméletét is gyakran kisajátították, értelmezték és erőteljes fogalmi eszközként használták, amellyel felforgatták és kritizálták az uralkodó modelleket.³¹

A szociológiában Herbert Blumer szimbolikus

Az interakcionizmus, amelyet nagyrészt Talcott Parsons strukturális-

funkcionalizmusának alternatívájaként képzeltek el, a legkirívóbb példája az ilyen jellegű kisajátítási stratégiának.³² Mead szimbolikus interakcionista olvasata azonban

nem maradt következmények nélkül. Különösen, részben ez volt felelős azért, hogy

Mead hozzájárulásának mértékét a kortárs szociológiához szűken értelmezték, és

szinte kizárólag az énről szóló társadalomelméletére összpontosítottak.³³ Ha a

szociológiában Mead gondolatai a huszadik század nagy részében a szimbolikus

interakcionista körökre vagy az általuk javasolt értelmezési körre korlátozódtak,

ugyanaz nem mondható el más diszciplináris területekről. Ebben a fejezetben a Mead

munkásságával való termékeny találkozások három olyan példáját tárgyalom,

amelyek - miközben elismerik Meadnak az énről szóló társadalomelméletét -

megpróbáltak túllépni rajta, és a jogokkal kapcsolatos megközelítését vizsgálni: a

neopragmatista társadalomelméletet, a kritikai elméletet és a jogtudat elméletét.

- ³⁰ A politika neohobbesiánus fiktív elméletéről lásd Vieira (2008), Skinner (2010). ³¹
Az amerikai filozófiai pragmatizmus társadalomkritikai lehetőségeiről lásd pl.
Bernstein (1971), Habermas ([1981] 1986), Antonio (1989), Aboulafia (2001).
- ³² Pl. Blumer (1969).
- ³³ Blumer szűk Mead-olvasatának kritikájára lásd például Mills (1942), MacPhail és
Rexroat (1979).

A neopragmatista társadalomelmélet a legújabb kísérlet arra, hogy a pragmatista filozófiai felismeréseket a társadalmi és politikai empirikus kutatás és az elméleti innováció előmozdítására használja fel.³⁴ A korábbi kísérletek közé tartoznak a szimbolikus interakcionizmus mellett olyan szerzők munkái, mint C. Wright Mills (1966), Lewis és Smith (1980), Dmitri Shalin (1986) és Steven Seidman (1996).³⁵ A neopragmatista társadalomelmélet azáltal különbözteti meg magát ezektől a korábbi kisajátításoktól, hogy vagy Richard Rorty (és kisebb mértékben Hilary Putnam) filozófiai meglátásaira támaszkodik (pl. Festenstein 1997, Baert 2005), azáltal, hogy történelmileg szemlélt elméletépítési stratégiákra támaszkodik (pl. Joas [1980] 1985, [1992] 1996), valamint azáltal, hogy megkülönbözteti magát az alternatív kortárs megközelítésekkel szemben, beleértve a posztstrukturalizmust vagy a gyakorlat elméleteit, ahogyan azokat például Pierre Bourdieu kidolgozta (pl. Gross 2009).³⁶ Ez utóbbi két stratégiától várhatunk gyümölcsözőbb találkozást Mead jogszemléletével, mivel ezek vagy explicit módon foglalkoznak a klasszikus pragmatista örökséggel, amely magában foglalja azt, vagy közvetlenebbül foglalkoznak azzal, hogy fogalmi eszközöket adjanak az empirikus kutatáshoz (azért is, mert Rorty soha nem foglalkozott Meaddal szisztematikusan). Meglepő módon azonban volt már viszonylag kevésbé használják Mead gondolatait az emberi jogokkal kapcsolatos neopragmatista kutatásokban. Vegyük például Hans Joas Az emberi jogok genealógiája (2005, 2011), David

³⁴ A "pragmatista" és "neopragmatista" munkákat és szerzőiket kizárólag történelmi helyük alapján különböztetem meg, az előbbieket az 1880-as és 1930-as évek között dolgozó gondolkodók generációjára vonatkoznak, az utóbbiak pedig az 1970-es évek utáni szakembereket foglalják magukban. A neopragmatizmusról jó áttekintést ad Joas és Knobl (2009: 500-528). Kiváló, bővebb értekezést találunk Bernstein (2010) tanulmányában.

³⁵ A pragmatista filozófia Herbert Blumerre gyakorolt hatásáról lásd Tucker (1988). Ezen előirányzatok általános tárgyalását lásd Gross (2007).

³⁶ A pragmatizmus és a posztstrukturalizmus kapcsolatáról lásd pl. Dunn (1997); a pragmatizmusról és Bourdieu szociológiájáról lásd pl. Aboulafia (1999), Emirbayer és Goldberg (2005). A Bourdieu utáni, neopragmatista francia szociológiáról lásd pl. Boltanski és Thévenot ([1991] 2006).

Hiley emberi jogi megközelítése (2011),³⁷ vagy Martijn Konings modern politikai intézményekről szóló elemzése (2010) Joas neopragmatista felfogása a jogok eredetéről inkább Nietzsche és Weberre, mint Meadra összpontosít. Hiley rortianus megközelítése teljesen figyelmen kívül hagyja Meadet. Egyedül Konings foglalkozik Mead munkásságával más pragmatisták mellett.

klasszikusok, nevezetesen Dewey, és bár Konings megközelítése több ~~szimbolikus~~ dicséretes, a jogok intézményének konkrét esetére *önmagában* nem vonatkozik.³⁸

A neopragmatikusok - a társadalomelmélet-írók azon csoportja, amely a hagyományos szimbolikus interakcionista olvasaton túl a legtöbbet foglalkozott Meaddal - körében, akik nem értékelik Mead hozzájárulását a jogok problematikájához, a³⁹ nyilvánvaló kérdést vet fel. Vajon a neopragmatikusok kihagynak valami fontosat, vagy Mead gondolkodása kevés értéket képvisel a kortárs jogkutatás számára? Hogy megmutassam, miért gondolom, hogy az előbbi igaz, engedjék meg, hogy rátérjek Mead eszméinek Axel Honneth általi recepciójára, az úgynevezett Frankfurti Iskola jelenlegi vezetője által, akinek projektje egy normatív

³⁷ Rorty e témában elszórtan megjelent írásaiból (pl. Rorty 1993) kiindulva Hiley a jogok "politikai" (szemben a "metafizikai") koncepciójának kidolgozását tűzi ki célul, amely szerint a jogok igazolása nem határozható meg "az emberi jogok munkájától függetlenül, konkrét kegyetlenségekkel szemben és a terepen megvalósuló projektek szempontjából" (2011: 59). A jogvitáknak ez az érdekes felfogása "kulturális politikaként" kétségtelenül összhangban van a pragmatizmus központi tételeivel, de felmerül a kérdés, hogy mennyit profitálna a normatív struktúra és az általa működtetett konkrét szociálpszichológiai mechanizmusok részletesebb koncepciójából. Ez olyasvalami, amit Mead jogelmélet nyújthatna, de ennek elhanyagolását Hiley Rorty neopragmatizmusa, megakadályozza.

³⁸ Egy másik neopragmatista elmélet, amelynek célja az empirikus kutatás elősegítése, Gross neopragmatista elmélete a társadalmi mechanizmusokról (2009). Koningstól eltérően azonban Gross nem foglalkozik Mead hozzájárulásaival.

³⁹ Joas kreatív cselekvésemélete kétségtelenül a legkövetkezetesebb törekvés Mead munkásságára építeni. Lásd Joas ([1992] 1996). A szimbolikus interakcionista elméleten belül Norbert Wiley munkája a szemiotikai énről, amely elsősorban Peirce-re és Meadra támaszkodik, a legkiteljesedettebbek közé tartozik (1994).

társadalomelmélet, amely visszaszerzi és aktualizálja a kritikai elmélet eredeti projektjét (Adorno és Horkheimer [1947] 2002).⁴⁰

Honneth projektje a társadalom megújított kritikai elméletének megalkotására két egymást követő szakaszban bontakozott ki. Az első szakasz, amely *A hatalom kritikája* címmel jelent meg 1985-ben, negatív jellegű. Ez a két kulcsfontosságú kritikai modern teoretikus, Michel Foucault és Jürgen Habermas hozzájárulásának észlelt aporiáinak történeti rekonstrukciójából áll. Ez a negatív-rekonstrukciós út hét évvel később, *A harc az elismerésért* (1992) című művében Honneth projektjének második, pozitív és programadó szakaszához vezetett. Ez a nagyszabású konstruktív mű az elismerés etikájának eredeti modelljét javasolja. E második szakasz központi alakjai G.W.F. Hegel és G.H. Mead. Míg Hegel az emberi faj etikai kialakulásának folyamatának alaprajzát adja Honneth számára, amely a kölcsönös elismerés sajátos formáiból (szeretet, jog és etikai élet) áll, addig Mead "általánosított másság" fogalma állítólag "nemcsak elméleti kiegészítést, hanem tartalmi elmélyülést is jelent" a hegeli elismerés második formájának, a jogi elismerésnek (Honneth 1995: 80).⁴¹ Ezt fontos jelzésnek tartom Mead jogokkal kapcsolatos megközelítésének relatív heurisztikus értékére. Valójában Mead összes lehetséges hozzájárulása közül munkásságának ez a túl gyakran figyelmen kívül hagyott dimenziója az, amely központi helyet foglal el *A küzdelem az elismerésért* című könyvben.

⁴⁰ A pragmatista eszmék kortárs kritikai teoretikusok általi kisajátítása természetesen nem korlátozódik a Frankfurti Iskola tagjaira. Ennek megvitatására lásd Shalin (1992).

⁴¹ Ennek oka, hogy az "általánosított másik" magyarázatot ad Meadnek arra, hogy a jogok hogyan képezik az önbecsülés alapját. A jogok hordozójaként elismertnek érzem magam azokkal a tulajdonságokkal kapcsolatban, amelyeket politikai közösségemben mindenki mással megosztok; de csak akkor érthetem meg magam a jogok hordozójaként, ha viszont tudom, hogy milyen normatív kötelezettségeket kell betartanom másokkal szemben - és csak akkor, ha vállalok az "általánosított másság" attitűdje, amely lehetővé teszi számomra, hogy a közösség többi tagját a jogok hordozójának tekintsem, hogy magamat is jogi

személyként értelmezzem.

amely megalapozta Honneth beavatkozását Nancy Fraser és számos más kritikus gondolkodó mellett az úgynevezett "elismerés kontra újraelosztás" vitában, amely a globális korszakban a társadalmi igazságosság kérdéseinek központi vitája.⁴²

Honneth beavatkozása ebbe a vitába úgy értelmezhető, mint Mead azon belátásának szisztematikus feltárása, hogy a felismerés a személyes és csoportos önmegvalósítás elengedhetetlen feltétele.⁴³ Fraser dualista modelljével *szemben*, amely szerint a szociális jogköveteléseket elsősorban gazdasági követeléseként (azaz alapvetően újraelosztási kérdésként) kell felfogni, Honneth számára a szociális jogkövetelések nem korlátozódnak az újraelosztás anyagi szférájára. Az elosztási kérdéseket inkább a követelések közé kell sorolni.

az elismerésre. Honneth ezt a pozíciót "normatív" vagy "morális" pozíciónak nevezi. a felismerés elméleti monizmusa" (2003: 3, 157). Ez az igazságosság hármas felfogásából áll, amely az elismerés három szféráját - a szeretet, a jog és a teljesítmény - foglalja magában, és amelyen belül kialakul az öntudat a szükségletek jogosságáról, az egyenlő jogi autonómiához való jogról és az értékes tehetségek birtoklásáról. Ebből a szempontból az elosztás kérdései a jogegyenlőség és a társadalmi teljesítmény elvein keresztül értékelhetők, amennyiben az elosztás mint elismerés olyan "szociális jogok alkalmazására vonatkozó felhívások formájában jelenik meg, amelyek a társadalom minden tagjának teljesítménytől függetlenül garantálják az alapvető javak minimumát" (2003: 152). Honneth neo-

⁴² Fraser munkájáról lásd pl. Fraser (1997, 1999, 2000). A kritikákat lásd Yar (2001), Fowler (2009), Armstrong (2008). A Fraser és Honneth közötti vitáról lásd Fraser és Honneth (2003).

⁴³ Szigorúságában Honneth kutatási projektje E. P. Thompson és Barrington Moore munkásmozgalomról szóló történeti munkájával kezdődik, amely azt sugallta, hogy az alsóbb osztályok társadalmi tiltakozását elsősorban nem gazdasági okok, hanem elismerési célok motiválták. Lásd Honneth 1995: 166-167; 2003: 131. Honneth végül Mead munkásságához fordul, hogy ezeket az állításokat az elnyomott társadalmi csoportokon túlmenően általánossá tegye, és széles körben elterjedt tapasztalati mintázatokra vonatkoztassa.

A meadi érv az, hogy a gazdasági élet szervezése már összekapcsolódik a jogokra és jogosultságokra vonatkozó erkölcsi követelésekkel. Ezért a jóléti közellátások, mint például a munkanélküli segélyek, lakhatási támogatások, nyugdíjak és hasonlók (is és alapvetően) az elismerés formáiként léteznek. Az újraelosztási igények, mint az igazságosság vagy igazságtalanság kérdéseit érintő morális igények, menthetetlenül az elismerési igények jellegével bírnak (Yar 2001: 295).

Honneth eredeti módja, ahogyan a jogköveteléseket elismerési követelésekként fogja fel, az évek során számos fontos kritikát váltott ki, kezdve azoktól, akik azt javasolják, hogy az elismerés politikáját az "elismerés politikájával" kellene felváltani,⁴⁴ azoktól, akiket az eurocentrikus jellege aggaszt, egészen azokig, akik "etikai szektarianizmussal" vádolják.⁴⁵ Az ebben a tanulmányban kifejtett érvelésem szempontjából azonban nem tudom egyszerűen bővíteni a kritikák e listáját, mivel Honneth munkásságában pozitív hozzájárulások is találhatóak. A legnyilvánvalóbb példa talán az, hogy hajlandó elkerülni a foundationalista stratégiát.⁴⁶ Vannak azonban problémák is Honneth javaslataival. A fő probléma a viszonylagos szociológiai deficitje. Ez a hiba, állítom, közvetlenül összefügg azzal, hogy Honneth korlátozottan és részlegesen sajátítja el Mead örökségét. Sokan ezt úgy értelmeznék, mint a Honneth modelljének értelmező-hermeneutikai irányultságának fokozására vonatkozó kérést, de az általam képviselt szociológiai deficit egészen más. Ez az intézményi szempontok relatív hiányára utal.

⁴⁴ Az elismerés ilyen politikája "magában foglalja a konfliktus, az ellenségeskedés, a félreértés, az átláthatatlanság és az elidegenedés kockázatával való megbékélést, ahelyett, hogy hiába próbálnánk leküzdeni azt, ami a mások közötti életet jellemzi" (Markell 2003: 38).

⁴⁵ Honneth modelljének eurocentrikus jellegéről lásd pl. Thompson (2009); az "etikai szektarianizmus" kritikájáról lásd Fraser 2003: 228.

⁴⁶ Ahelyett, hogy arra törekedne, hogy feltárja az emberi konfliktusok alapjául szolgáló általános elveket, Honneth (helyesen) az emberi konfliktusok különböző

társadalmi szférákban megjelenő konkrét formáinak belső logikáját igyekszik rekonstruálni (Honneth [2000] 2007; lásd még Markell 2007).

keret, amelyben a felismerési állítások megfogalmazódnak, ami semmiképpen sem zárja ki a cselekvők által a cselekedeteiknek tulajdonított jelentések iránti érzékenységet. E szociológiai deficit kompenzálásának egyik módja Mead társadalmi pragmatizmusának teljes szociológiai potenciáljának feltárása. Egy ilyen lépés azonban feltételezi, hogy túllépünk a szimbolikus interakcionista olvasat, amely a huszadik század nagy részében uralta Mead eszméinek recepcióját, és amelynek Honneth is áldozatául esett. Érdekes módon ez azt jelenti, hogy a szociológián túlra kell tekinteni, és az Egyesült Államokban ma uralkodó társadalmi-jogi tanulmányok uralkodó irányzatába, az úgynevezett "jogtudat" perspektívájába.⁴⁷

Ironikus, hogy a jogokkal kapcsolatos legtermékenyebb neomeadista empirikus kutatási programot nem a szociológia, hanem a jogtudomány területén dolgozták ki. Míg a jogszociológia többnyire a háború utáni Marx/Weber/Durkheim trió körül alakult ki, figyelmen kívül hagyva Mead hozzájárulását, addig az egyik legkorábbi megfogalmazása annak, amit később úgy neveztek, hogy "a jog és a politika konstitutív elmélete" (Ewick és Sarat 2004: 439) Murray Edelman 1964-es *The Symbolic Uses of Politics* című műve, amelyben Mead központi szellemi forrásként szerepel.⁴⁸ Edelman elképzelései óriási hatásúnak bizonyultak. Olyan hatást gyakoroltak jelentős hatással volt Stuart Scheingoldra,⁴⁹ akinek munkássága abban különbözik Edelmantól, hogy a jogokra, mint mítoszra és mint erőforrásra összpontosít. Scheingold azonban osztozik Edelmannel a politika szimbolikus természetének neomeadista hangsúlyozásában. Vegyük például Scheingold *The Politics of Rights*

(1974) című, mérföldkőnek számító tanulmányának nyitó mondatát:

⁴⁷ A jogi tudatossággal kapcsolatos tanulmányok példái: Ewick és Silbey (1992), Merry (1990), Sarat (1990), White (1990). Egy másik, de mégis kapcsolódó perspektíva a jog konstitutív elmélete: lásd pl. Fraser (1978), Thompson (1978), Hunt

(1993), Habermas ([1992] 1996). A szakirodalom egy másik kapcsolódó irányzata a jogokat mint a progresszív társadalmi mobilizáció politikai erőforrásait vizsgálja. Ebben az esetben lásd pl. McCann (1994), Goldberg-Hiller (2002), Herman (1996), Silverstein (1996).

⁴⁸ Lásd Edelman 1964: 26, 34-35, 49-51; lásd még 1971: 53-57; 1988: 96-97.

⁴⁹ További hatások közé tartozik a politikai pszichológia, a háború utáni tömegtársadalom társadalomtudománya, valamint Durkheim és Clifford Geertz kulturális tanulmányai. Lásd Feeley (2007: xiv).

"Ez a könyv a jogról szól. A törvény valóságos, de egyben a mi képzeletünk szüleménye is.

képzelet" ([1974] 2007: 3). Ebből a pragmatista belátásból, miszerint a jog valósága éppúgy megtalálható a jogi intézményekben, mint az azokhoz való társadalmi hozzáállásban, Scheingold kifinomult kritikát fogalmaz meg azzal az elképzeléssel szemben, amely szerint a jogi jogok közvetlenül felhatalmazást adnak - az úgynevezett "jogok mítosza". Scheingold azonban ellenállt annak a könnyed ellenérvnek, amely szerint ha a jogok mítoszok, akkor nem érdemesek társadalomtudományos elemzésre. A polgári jogokat példaként véve Scheingold amellet érvel, hogy ami közvetlenül nem érhető el a jogok révén, az közvetve elérhető. A jogokba vetett amerikai hit - azaz a jogok mítosza - maga is jelentős politikai erőforrásként áll rendelkezésre, amely közvetett módon, a politikai folyamatokon keresztül alkalmazható, amikor a jogi csatornák nem állnak rendelkezésre. Honneth elismerés etikájával jelentős párhuzamot vonva Scheingold azt írja: "Konkrétabban azt állítottam, hogy az amerikai Legfelsőbb Bíróság polgárjogi döntéseivel szembeni "masszív ellenállásról" szóló televíziós tudósítások által generált felháborodás táplálta a polgárjogi mozgalmat" ([1974] 2007: xix). A jogokról mint erőteljes szimbolikus politikai erőforrásokról szóló, egyébként egymástól független projekteket egyesítve, amelyekből a felháborodás konkrét tapasztalatai meríthetnek a fennálló társadalmi és politikai rend kritikája és meghaladása érdekében, egy közös forrást találunk - Mead jogfelfogását.

Edelman és Scheingold azonban csak az elsők között voltak, akik empirikusan vizsgálták Mead jogokkal kapcsolatos megközelítését. Az általuk bevezetett jogtudat vagy konstitutív perspektíva (ezeket a kifejezéseket felváltva használom) időközben az instrumentalista jogszemlélet fő alternatívájává vált, maga is megkülönböztetve különböző

szálak.⁵⁰ A konstitutív perspektíva egyik legfontosabb hozzájárulása, amely a Honneth-féle javaslatok szociológiai hiányosságait orvosolja, a jogi koncepciója. intézmény. A társadalomtudományokat az 1980-as években és az 1990-es évek elején végigsöpörő "neoinstitucionalista" hullámhoz csatlakozva a⁵¹ a jog konstitutív elmélete azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy újrafogalmazza a jogi intézmény hagyományos fogalmát. Az eredmény annak radikális kiterjesztése lett, hogy mi számít jognak, illetve jognak. A jogi intézmények e kibővített felfogásának jó példája Patricia Ewick és Susan Silbey munkája a jogtudat mintáiról (Ewick és Silbey 1998).⁵² A jogtudat a "jogszerűség" megalkotásának folyamatában való részvétel, a "jelentések, tekintélyforrások és kulturális gyakorlatok széles skálája, amelyeket általában jogszerűnek ismernek el, függetlenül attól, hogy ki alkalmazza őket vagy milyen céllal" (1998: 22), és amely értelmezési keretként és erőforrások készleteként egyaránt működik. Mint ilyen, a jogtudat "abban termelődik és nyilvánul meg, amit az emberek *tesznek*, és abban is, amit *mondanak*" (1998: 46). Empirikus munkájukban Ewick és Silbey a jogtudatosság három különböző formáját találta meg a válaszadók körében, amelyek mindegyike a kulturális sémák és erőforrások sajátos készletét hívja elő, amelyek lehetővé teszik az egyének számára, hogy a joggal szemben pozícionálják magukat. Egyes egyének úgy képzelik el a joghoz való viszonyukat, mint valami olyasmit, ami *előtt* állnak, amivel *szemben állnak*, amivel elköteleződnek, és ami *ellen* küzdenek. A jogtudatosság e különböző formáinak döntő összetevője a jogtudatosság, azaz az a mód, ahogyan az emberek a jogokkal szemben viselkednek és a jogokról gondolkodnak.

⁵⁰ Robert Brigham *The Constitution of Interests* című műve, amely problematizálja Scheingold viszonylag korlátlan állításait a jogokról mint politikai erőforrásokról, talán a legnagyobb újdonság ebben a szakirodalomban (Brigham 1996). A kritikát, amely szerint a jogok sem közvetlenül, sem közvetve nem segítik elő a társadalmi változásokat, lásd Rosenberg (1991). A jog és a szociológia metszéspontjában elhelyezkedő kutatási témaként a jogtudattal kapcsolatban szociológusok is végeztek néhány munkát. A legfrissebb példák közé tartozik Hoffmann (2003), Larson (2004) és Marshall (2006).

⁵¹ Lásd pl. Sckopol (1979), March és Olson (1984), DiMaggio és Powell (1991). ⁵²

Annak kiegészítő elemzéséhez, hogy az egyének hogyan képzelik el több (földrajzi, nemzeti és faji) közösséghez való tartozásukat, lásd pl. Wong (2010).

A jogok mint diszkurzív erőforrások jelennek meg ebben a munkaterületen, amelyek többszörös és

különböző jelentések, valamint intézményi erőforrások. Ezeket "gyakorlatokként" határozzuk meg, egy olyan fogalomként, amely a kulturális reprezentációkat ragadja meg, és a társadalmi kapcsolatokban hozza létre.

A jogok mint gyakorlatok ilyen értelmezése nemcsak Giddens és Bourdieu társadalomelméleteinek, hanem különösen William Sewellnek a jogról szóló gyakorlatelméletet a jog konstitutív megközelítésén, de annak korlátait is.⁵³ E kapcsolat egyik fő problémája az intézményi eredet kérdésére vonatkozik, vagyis arra, hogy miként magyarázható a jog intézményének történelmi kialakulása. A társadalmi gyakorlatelméletek fő erőssége a meglévő struktúrák vagy intézmények reprodukciójának elemzésében rejlik, amiben nyilvánvaló előrelépést jelentenek az olyan megközelítésekkel szemben, mint például Honnethé. Ha azonban az intézményi berendezkedések eredetének vagy okainak tanulmányozása érdekel, a gyakorlatelmélet - saját jól ismert korlátaik ellenére - korlátozottabb, mint az olyan alternatív megközelítések, mint a funkcionalizmus vagy a racionális választáselmélet.⁵⁴ Ráadásul az ilyen alternatívák azokkal az (konstruktivista, értelmező) jogtudat-tanulmányok alapjául szolgáló "elméleti előfeltevésekkel" összeegyeztethetetlen "előfeltevéseken" nyugszanak, ami reménytelenül alkalmatlanná teszi őket. Az itt előirányzott alternatíva, amely destabilizálja a jogszociológia történetének hagyományos felfogását és túllép rajta,⁵⁵ az, hogy a probléma elméleti megoldását a jogtudat perspektívájának történetében keressük. Az effajta történeti gyakorlat különböző gyümölcsei közül G. H. Mead társadalmi pragmatizmusa tűnik a leginkább

⁵³ Sewell (1992) hatásáról lásd Ewick és Silbey (1998: 40 ff.).

⁵⁴ Az intézményi eredet és változás funkcionista megközelítésének korlátairól lásd Pierson (2000). A társadalmi intézményekről való oksági elszámolásnak a gyakorlatelmélethez kapcsolódó nehézségeinek kritikáját lásd Turner (1994) 2. fejezetében. ⁵⁵ Lásd pl. Mathieu Deflemet, aki a jogtudattudomány szellemi elődjének felsorolásában kritikátlanul a blumeri változatot vallja (2008: 132-135).

ígéretes. Mead társadalmi evolúciós irányultsága az emergencia, a kreativitás és az újdonság kérdéseiben kéz a kézben jár hermeneutikai érzékenységgel. Mead azonban nem tudja "elvégezni helyettünk a gondolkodásunkat",⁵⁶ abban az értelemben, hogy korunk és körülményeink szempontjából releváns társadalmi jogelmélettel lásson el bennünket. Ez az, amit a következőkben javaslok.

3. HOGYAN KELL TANULNI A JOGOKAT: EGY NEOPRAGMATISTA JAVASLAT

Definíció szerint a jogok neomeadista elmélete nem Mead elmélete, hanem egy későbbi gyakorlat. Két okból is indokolt ez az elméletépítési gyakorlat. Az első az, hogy Mead maga nem fogalmazott meg konzisztens "jogelméletet" mint olyat.⁵⁷ A második ok az, hogy még ha ez így is van, Mead műve mégis tartalmazza az ilyen elmélet megfogalmazásához szükséges fogalmi elemeket. Ennek első jelét már az előző fejezetben megadtuk, néhány termékeny találkozás formájában Meaddal. Most egy lépéssel tovább megyek, és bemutatom, hogy véleményem szerint egy neo-pragmatista, különösen egy neo-mead-i elmélet hogyan segítheti a jogok eredetét, következményeit, értelmét és tagadását vizsgáló szociológusokat.

Ez az elméletépítési gyakorlat Mead gondolkodásának történeti rekonstrukcióján alapul, amely megkérdőjelezi a hagyományos szimbolikus interakcionista értelmezést, és azt sugallja, hogy Mead hozzájárulása jóval túlmutat az énről szóló társadalmi elméletén. A oldalon

⁵⁶ Míg a hatvanas évek végén Quentin Skinner azon a véleményen volt, hogy ahhoz, hogy filozófiai kérdésekre "válaszokat" keressünk, "meg kell tanulnunk, hogy magunknak gondolkodjunk" (Skinner 1969: 52), újabb munkáiban rámutatott arra, hogy a történeti munka miként segíthet a politikáról való gondolkodásban. Nagyjából egyetértek ezzel az utóbbi állásponttal. A témával kapcsolatos vitát lásd Lane (2012).

⁵⁷ Ezért beszélek ebben a tanulmányban nem Mead "jogelméletéről", hanem Mead

"jogokkal kapcsolatos megközelítéséről". Hasonló felfogásért lásd Cook (1993: 209).

különösen azt sugallják, hogy Mead szociálpszichológiai írásai csak egyike annak a három pillérnek, amelyek az ő intellektuális építményét alkotják, az ismeretelmélet és a demokratikus politika mellett. Ennek eredményeképpen a Meaddal szembeni kritikák, amelyek azzal vádolják, hogy nem foglalkozik szisztematikusan a "társadalmak anyagi reprodukciójának" folyamataival (szemben a "társadalmak szimbolikus reprodukciójával"), amelyek magukban foglalják a hadviselés, a gazdasági fejlődés vagy az államépítés folyamatait, tévesnek bizonyulnak.⁵⁸ A jogok esete példaértékű. Mead korszakalkotó hozzájárulása a jogok tanulmányozásához nem pusztán abban áll, hogy a politika szimbolikus dimenzióját hangsúlyozza (ahogy Edelman és követői tették már régóta észrevettem), hanem éppen az "idealizmus kontra materializmus" dichotómiájának aláásásával. Mead újra és újra felhívta a figyelmünket arra, hogy az olyan intézmények, mint a jogok anyagi erejének jelentős része szimbolikus jellegükben rejlik. Egy pragmatista nézőpontból nemcsak az intézményeknek az emberi cselekvőképességre gyakorolt korlátozó és reprodukzív hatását kell értékelnünk, hanem az intézményeknek kifejezetten lehetővé tevő tulajdonságait is.⁵⁹ Ahhoz azonban, hogy jobban feltárhassuk ezt a sajátos meadiánus hozzájárulást a jogok tanulmányozásához, ki kell egészítenünk a jelentés és szimbolizáció elméletét a fikciók generatív jellegének árnyaltabb megbecsülésével.

A fikciókat a szociológusok általában kellemetlen szemmel nézik, ami a jogok esetében Jeremy Bentham liberális utilitarista szkepticizmusára, valamint Karl Marx materializmusára vezethető vissza.⁶⁰ E kellemetlen érzés leküzdésének egyik módja

⁵⁸ Lásd pl. Silva (2007b, 2008), Silva és Vieira (2012), Mead (2011). Mead "idealistaként" való kritikáját lásd Habermas ([1981] 1986) második kötetében.

⁵⁹ Lásd Silva 2007a: 62-63; Konings (2010: 64).

⁶⁰ A jogi fikciók és a szociológia kapcsolatának zavaros történetéről lásd Mohr

(2006).

Thomas Hobbes fiktív államelméletéhez fordul.⁶¹ A legújabb kutatások azt sugallják, hogy Hobbes sokkal átfogóbb képet alkotott a reprezentáció természetéről és következményeiről, mint azt korábban gondolták.⁶² Hobbes számára a reprezentáció többértékű jelenség, amely a cselekvés különböző területein különböző módon fejeződik ki, anélkül, hogy elveszítené sajátos belső logikáját és tulajdonságait. A politikai reprezentáció ebből a szempontból egy általánosabb jelenség politikai-jogi kifejeződéseként jelenik meg, amelynek a színház és a teológia területére is vannak kihatásai.⁶³ Az állam ebből a szempontból olyan jogi fikció, amelynek nincs más létezője, mint a reprezentációja. Eredete a reprezentáció metaforikus szövetségében rejlik. A "Leviatán egyszerre oka és következménye az alapításának: először is kell lennie imag(in)ed, hogy az létrejöjjön" (Vieira 2008: 177).

Az államnak mint fikciónak ez a felfogása és Bourdieu befolyásos államszociológiája között szembetűnő az ellentét. Bourdieu számára mintegy három évszázaddal ezelőtt a társadalmi szereplők egy meghatározott csoportja, amelyet ő "állami nemességnek" nevez,⁶⁴ "arra indult, hogy létrehozza az államról szóló diskurzust, amely saját pozícióinak igazolásával konstituálta az államot - ezt a *fictio juris*-t, amely lassan megszűnt a jogászok pusztá fikciója lenni, hogy autonóm renddé váljon, amely képes egyre szélesebb körben kikényszeríteni a funkcióinak és működésének való alávetettséget és elveinek elismerését".

⁶¹ Hobbes fiktív államelméletéről lásd pl. Vieira (2008) és Skinner (2010).

⁶² Lásd pl. Pitkin (1967), Manin (1997).

⁶³ Hobbesról azt mondják, hogy "a színházi színpadról, ahol a cselekedeteket pusztá sportból hajtuk végre, és nem várható, hogy azoknak életre szóló következményei lesznek, áttért a Leviatán állam nagyhatalmi világára, ahol az olyan cselekedetek, mint például egy idegen háborúról szóló sorsdöntő döntés, kollektíven és személyesen is érint bennünket" (Vieira 2008: 146).

⁶⁴ Lásd Bourdieu ([1989] 1998: 371-389).

(1994: 16). Bourdieu számára tehát, ahogy a legtöbb szociológus számára is,⁶⁵ az állam először jogi fikcióként jelenik meg, hogy aztán autonóm, nem fiktív rendként nyerjen tényleges létet. Hobbes számára, legalábbis a Vieira-Skinner-féle olvasatban, az állam nemcsak fikcióként keletkezik, hanem csak idővel tud fennmaradni, mint "az emberi hatalmak legnagyobbika". Ezek az eltérő értelmezések fontos következményekkel járnak az empirikus kutatás számára. Bourdieu szerint az államnak a társadalmi szereplők feletti korlátozásait a legmélyebb testi diszpozíciók szintjéig kell kutatni, mind filogenetikai, mind ontogenetikai szinten (1994: 13-14).⁶⁶ A "szimbolikus versus materiális" társadalmi reprodukció folyamatait elválasztó dichotómia felváltásával az állam fikciós elmélete - a pragmatizmushoz nagyon hasonlóan -⁶⁷ azt sugallja, hogy a kutatásnak integrált szemléletet kell elfogadnia mind a reprodukív és korlátozó hatások, mind a fikciók lehetővé tevő tulajdonságai tekintetében. Nem arról van szó, hogy az államot, a törvényt és a jogokat *annak ellenére* kellene vizsgálni, hogy fikciók, mintha valóságosak lennének; sokkal inkább arról van szó, hogy *azért* valóságosak, mert fikciók, és éppen azért kell fontosak a szociológusok számára, mert csak fiktív jellegük elismerése révén remélhetjük, hogy megragadhatjuk tényleges hatalmukat.

A jogok fiktív, mitikus jellege különös jelentőséget kap, amikor a jogok eredetével kívánunk foglalkozni. A jogok kialakulásának jelenlegi uralkodó megközelítései az érdekek motivációs hatását vizsgálják,⁶⁸ a strukturális tényezők hatását,⁶⁹ és az

⁶⁵ Az állam materialista szociológiai elméleteinek áttekintését lásd Abrams (1988). ⁶⁶ A jog új társadalmi csoportokat, identitásokat és szubjektivitást létrehozó erejéről lásd Bourdieu ([1986] 1987: 838).

⁶⁷ Szükség van egy szóra azokról az "elméleti előfeltevésekről", amelyekre Hobbes és Mead alapozzák munkájukat. Még ha ellentétesek is - Hobbes-éi individualista, Meadé relacionális - ez nem befolyásolja a fikciók és szimbólumok generatív jellege iránti közös érzékenységüket. Ez a közös irányultság az, ami - eltérő megalapozottságuk ellenére - összeegyeztethetővé teszi Hobbes fikciós államelméletét és Mead jelentés- és szimbolizációs elméletét.

⁶⁸ Charles Tilly például úgy érvel, hogy az állampolgári jogok "akkor állnak fenn, ha az

egyik fél ténylegesen ragaszkodhat ahhoz, hogy a másik fél árukat, szolgáltatásokat vagy védelmet nyújtson, és harmadik felek

a jogok erkölcsi tulajdonságainak oksági ereje.⁷⁰ Mindezen megfontolásokat a jogok eredetének társadalomtudományi vizsgálatának szerves részének tekintem, feltéve, hogy azokat az emberi cselekvésre gyakorolt korlátozó, reprodukzív és lehetővé tevő hatásuk szempontjából fogjuk fel újra. A cselekvők háttérében ható külső erők hatásának becslésénél a szociológiának magyarázatot kell adnia arra, hogyan és miért képesek a cselekvők legitim igényeket támasztani olyan jogokra, amelyekkel még nem rendelkeznek. A létjogosultságok elképzelése a világteremtés kollektív társadalmi-jogi gyakorlata (a jogokkal rendelkező egyének soha nem *adat*, mindig *konstruktum*), egy olyan folyamat, amely csak akkor erősödik meg, ha ezek intézményesülnek. A jogok intézményesítése központi jelentőségű a jogok neopragmatista elemzése szempontjából, mivel az emberi jogok eszméje vagy az emberi jogokba vetett hit radikálisan kibővül, amikor kodifikálják. Mint társadalmi tárgyak, a jogok további jelentést nyernek, amikor nyomtatásra fordítják őket. Innen ered az a különlegesen erőteljes szimbolika a politikai közösségek számára, amelyet az olyan írott dokumentumok, mint a *Magna Carta*, az egyetemes jognyilatkozatok, a törvényjavaslatok és a nemzeti alkotmányok képviselnek.⁷¹ A jogok intézményesülésének mechanizmusait és a szereplők által e célból mozgósított stratégiákat legjobban a jogi vagy alkotmányos etnográfiaiak segítségével lehet azonosítani.⁷²

megerősítik (vagy legalábbis nem akadályozzák) a célba juttatásukat" (1998: 56). A jogok kialakulásának racionális választási elemzését lásd Coleman (1990).

⁶⁹ Ezek közé tartoznak az olyan társadalmi-gazdasági tényezők, mint a szegénység és a munkanélküliség, az olyan kulturális tényezők, mint az etnikai, vallási vagy nyelvi különbségek, vagy az olyan intézményi jellemzők, mint a politikai rendszer típusai.

⁷⁰ Michael McCann írja: "a jog szimbolikus megnyilvánulásai, amelyek egyszerre jelentik az erkölcsi jog forrását és a potenciális külső beavatkozás fenyegetését, a jogról szóló diskurzus legalapvetőbb társadalmi hatalmát ruházzák fel" (2006: 30). Lásd még Alexander (2006), Balibar (2004), Benhabib (2004), Dershowitz (2004) és Turner (2006).

⁷¹ Az írott szó fontosságáról a modern körülmények között lásd Luhmann (1992). Arról, hogy az alkotmányok szimbolikus ereje hogyan segíti a kollektivitások mitikus létrejöttét, lásd Wolin (1989).

⁷² Lásd Scheppele (2003, 2004). A szociális és gazdasági jogok 1970-es évekbeli

portugáliai eredetű alkotmányos etnográfiajait lásd Vieira és Silva (megjelenés alatt). A pragmatizmusról és a jogi néprajzi módszerekről lásd Morales (2003).

Az alkotmányos etnográfák, ahogyan a jogtudat tanulmányai is mutatják, ugyanolyan fontosak a jogok intézményesülésének tanulmányozásához, mint annak elemzése, hogy a jogok miként konstituálják az egyéneket jogtudatos állampolgárokká. Mégis, nincs jó ok arra, hogy a jogok intézményesülése következményeinek elemzése, amely folyamat szorosan kapcsolódik az államépítéshez, miért korlátozódjon az informális környezetre. Éppen ellenkezőleg, neopragmatista szemszögből nézve a jogokat az emberek képzeletének szüleményeiként kell vizsgálni a formális színtereken - például a bíróságokon és a törvényhozáson - kívül és azokon belül is.⁷³ Hasonlóképpen, az olyan jogi etnográfák, mint Silbey és Ewick fent említett tanulmánya a New Jersey-i lakosok jogtudatosságának formáiról, kiegészíthetők deliberatív fókuszcsoportokkal, sőt nemzeti és nemzetek közötti felmérésekkel is. Mindezen módszertanok közös jellemzője az, hogy közös irányultságuk azoknak a folyamatoknak a rekonstrukciója, amelyek révén a jogok korlátozzák és/vagy feljogosítják az egyes polgárokat és társadalmi csoportokat.

Ezek azok a folyamatok, amelyeken belül a jogok jelentése kialakul. Neopragmatista szemszögből nézve ez az egyik kulcskérdés, amellyel a születőben lévő jogszociológiának foglalkoznia kell. Azáltal, hogy a jogok jelentését eredendően vitatottnak és társadalmilag konstituálnak (szemben a rögzített és stabil jelentéssel) fogjuk fel, a jogok eredetének és hatásainak szociológiai vizsgálatát a kollektív mobilizáció vizsgálatának tekintem. Különösen azokra a jogi és nem jogi terekre kell összpontosítania, amelyekben a jogok jelentését előállítják és megküzdnek érte, valamint azokra a stratégiákra és erőforrásokra, amelyeket a szereplők ezekben a jelentésekben alkalmaznak...

⁷³ Ennek nyilvánvaló előzménye Bruno Latour neopragmatista tanulmánya a francia legfelsőbb közigazgatási bíróságról (*Conseil d'Etat*), a *The Making of Law*. Lásd Latour ([2002] 2010). Latour természetesen nem annyira a jogszociológia kidolgozásában érdekelt, mint inkább magának a jognak (nevezetesen mint az igazságtermelés rendszerének) a szociológiai rekonstrukciójában. Ennek megvitatására lásd pl. Cotterrell (2011).

a döntéshozatali gyakorlatok, valamint az intézmények és a strukturális feltételek által gyakorolt korlátozó és elősegítő hatások. Ebben a tekintetben a legkézenfekvőbb előd a jogtudat irodalma. Annak vizsgálata, hogy a feminizmus, a polgárjogi és a béregyenlőségi aktivisták miként használták fel a jogi meghatározatlanságot "a jogok expanzívan egalitárius olvasatainak megalkotására", különösen összhangban van az itt szorgalmazott megközelítéssel (Scheingold [1974] 2007: xxviii).⁷⁴

Mivel azonban a politikai szereplők képesek (részben) megalkotni az őket megillető jogokat, mindig szembe kell nézniük azzal a lehetőséggel is, hogy megfoszthatják őket tőlük. Az emberi jogok története távolról sem egy progresszív, kiterjesztő történet, hanem éppúgy a megteremtés és a megvalósítás története, mint a megszorítások és a tagadás története. Neopragmatista nézőpontból a szociológusoknak jobban kellene összpontosítaniuk arra, hogy a jogok relációs és reflexív jellegét hogyan befolyásolják a jogok visszaszorításának politikai folyamatai és különösen a jogsérelmek, mivel ezek mélyreható következményekkel járnak az állampolgári identitásra nézve. Hasonlóan vélekedett természetesen már Honneth is, aki azt javasolja.

hogy a "jogok megtagadása" felfogható egyfajta "társadalmi patológiaként", amely "csoportos megbeszélések" és "mélyinterjúk" révén empirikusan elemezhető, abból kiindulva, hogy ezeknek "tudatformáló hatása" van (interjú Petersen és Willig 2002: 268-269). Talán még ennél is érdekesebb a kulturális traumák egyre növekvő irodalma (lásd pl. Alexander et al. 2004), amelynek erős konstruktivista irányzata nagyon is összhangban van a neomeadista szociológiával.

4. Következtetés

⁷⁴ Különösen fontos a jogokkal és a progresszív jogi mobilizációval foglalkozó

szakirodalom. A szakirodalom ezen ága a jogi nyelvet "meghatározhatatlannak és alakíthatónak" (Silverstein 1996: 7), vitatott diszkurzív szintérnek tekinti, amelyben a jogi jelentések formát öltnek. Lásd még Brigham (1998: 16).

Ebben a tanulmányban három fő szempontot szeretnék felvetni. Az első hozzájárulás az, hogy G. H. Meadet a modern jogszociológia előfutárai közé sorolom.

Ez magában foglalta Mead (bevallottan vázlatos) megközelítésének rekonstruálását a jogok koherens társadalmi elméleteként. Ez csak Mead gondolkodásának történeti rekonstrukciója - amelyben munkásságának számos aspektusát egyesítették a jogok szisztematikus bemutatása érdekében - és az elméletalkotás kombinációjának köszönhetően volt lehetséges.

Ez a második feladat Mead jogokkal kapcsolatos munkássága előirányzatainak kritikai felülvizsgálatát jelentette, beleértve a társadalmi-jogi tanulmányokat is. A dolgozat második fő hozzájárulása az volt, hogy jobban megvilágítsa a szellemi diffúzió e kevésbé ismert történelmi epizódját. A dolgozat harmadik, általánosabb hozzájárulása az volt, hogy megmutatta, milyen termékeny lehet az amerikai filozófiai pragmatizmus és a kortárs társadalomtudományok közötti találkozás. Különösen azt próbáltam bemutatni, hogy a jogok eredetével, jelentésével, megvalósításával és tagadásával kapcsolatos szociológiai empirikus kutatások milyen mértékben profitálhatnak a neomeadista megközelítésből.

Hivatkozások

Aboulafia M (1999) "Egy (neo)amerikai Párizsban: Bourdieu, Mead, and Pragmatism" in R Shusterman (szerk.) *Bourdieu: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell, pp. 153-74.

Aboulafia M (2001) *A kozmopolita én: George Herbert Mead és a kontinentális filozófia*. Urbana: University of Illinois Press.

Abrams P (1988) "Notes on the Difficulty of Studying the State", *Journal of Historical Sociology* 1: 58-89.

- Adorno T és Horkheimer M ([1947] 2002) *A felvilágosodás dialektikája*. Stanford: Stanford University Press.
- Alexander JC et al. (2004) *Kulturális trauma és kollektív identitás*. Berkeley: University of California Press.
- Alexander JC (2006) *A civil szféra*. New York: Oxford University Press.
- Antonio RJ (1989) "Az emancipációs elmélet normatív alapjai: *American Journal of Sociology* 94: 721-48.
- Ansell C (2011) *Pragmatista kormányzás*. New York: Oxford University Press.
- Armstrong C (2008) "Összeomló kategóriák: Fraser a gazdaságról, a kultúráról és az igazságosságról", *Filozófia és társadalomkritika* 34: 409-25.
- Balibar E (2004) "Lehetséges-e az emberi jogok filozófiája? New Reflections on Equaliberty", *South Atlantic Quarterly* 103: 311-22.
- Baehr P és O'Brien M (1994) "Founders, Classics and the Concept of a Canon", *Current Sociology* 42: 1-151.
- Baert P (2005) *A társadalomtudományok filozófiája. A pragmatizmus felé*. Cambridge: Polity. Baert P és Silva FC (2010) *Social Theory in the Twentieth Century and Beyond*. Cambridge: Politika.
- Bellamy R (2007) *Politikai alkotmányosság*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benhabib S (2004) *A mások jogai*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernstein R (1971) *Praxis és cselekvés*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. Bernstein R (2010) *The Pragmatic Turn*. Cambridge: Polity.
- Betz J 1974 "George Herbert Mead az emberi jogokról". *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 10: 199-223.
- Blau J és Moncada A (2005) *Emberi jogok: Az emberi jogok: A liberális jövőképen túl*. Lanham: Rowman & Littlefield.

- Blumer H (1969) *Szimbolikus interakcionizmus. Perspektíva és módszer*. Berkeley: University of California Press.
- Bobbio N (1995) *A jogok kora*. Cambridge: Polity.
- Boltanski L és Thévenot L ([1991] 2006) *On Justification: Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Bourdieu P ([1980] 1990) *A gyakorlat logikája*. Stanford: Stanford: Stanford University Press. Bourdieu P ([1986] 1987) "A törvény ereje: Toward a Sociology of the Juridical Field", *The Hastings Law Journal* 38: 814-53.
- Bourdieu P ([1989] 1998) *Az állami nemesség*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu P (1994) "Az állam újragondolása: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", *Szociológiai elmélet* 12: 1-18.
- Brigham R (1996) *Az érdekek alkotmánya*. New York: New York University Press. Brigham R (1998) "Az érdekek alkotmánya: Institutionalizmus, kritikai jogi tanulmányok és New Approaches to Sociolegal Studies", *Yale Journal of Law and the Humanities*: 1-36. Elérhető a következő címen: http://works.bepress.com/john_brigham/8
- Browning D és Meyers W, szerk. (1998) *Philosophers of Process*. New York: Fordham University Press.
- Butler J (1990) *Gender Trouble*. New York: Routledge.
- Calhoun C, szerk. (1992) *Habermas és a nyilvánosság*. Cambridge: MIT Press. Calhoun C, szerk. (1994) *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell. Coleman J (1990) *A társadalomelmélet alapjai*. Cambridge: Harvard University Press. Connell RW (1995) "Szociológia és emberi jogok", szimpózium: Az emberi jogok és a Szociológiai projekt, *Journal of Sociology* 31: 25-9.
- Cook GA (1993) *George Herbert Mead: The Making of a Social Pragmatist*. Urbana: University of Illinois.

Cotterrell R (2011) "Book Review: Ant's Eye View of Law", *Journal of Classical Sociology (Klasszikus szociológia folyóirat)*.

11: 506-10.

Deflem M (2008) *A jog szociológiája*. Cambridge: Cambridge University Press.

Deranty J-P és Renault E (2007) "Politicizing Honneth's Ethics of Recognition", *Thesis*

Eleven 88: 92-111.

Dershowitz AM (2004) *Rights from Wrongs*. New York: Basic Books.

DiMaggio P és Powell W szerk. (1991) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*.

Chicago: University of Chicago Press.

Dunn RG (1997) "Én, identitás és másság: Mead and the Poststructuralists", *The Sociological*

Quarterly 38: 687-705.

Edelman M (1964) *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.

Edelman M (1971) *Politika mint szimbolikus cselekvés*. New York: Academic Press.

Edelman M (1988) *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago

Press.

Emirbayer M és Goldberg CA (2005) "Pragmatism, Bourdieu, and Collective Emotions in

Contentious Politics", *Theory and Society* 34: 469-518.

Engel DM és Munger FW (2003) *A befogadás jogai*. Chicago: Chicago University Press.

Ewick P és Sarat A (2004) "Hidden in Plain View: Murray Edelman a jog és társadalomban

Hagyomány", *Law and Social Inquiry* 29: 439-63.

Ewick P és Silbey SS (1992) "Konformitás, tiltakozás és ellenállás: *New England Law*

Review 26: 731-49.

Ewick P és Silbey SS (1998) *A jog közös helye*. Chicago: Chicago: University of Chicago

Press.

Feeley M (2007) "Előszó", in S Scheingold *A jogok politikája*. Ann Arbor: University of

Michigan Press.

- Festenstein M (1997) *Pragmatizmus és politikai elmélet*. Cambridge: Polity.
- Fine GA (2010) "A helyi szociológia: Action and Its Publics", *Szociológiai elmélet*.
28: 355-76.
- Fine R (2009) "Kozmopolitizmus és emberi jogok: Radikalizmus a globális korban",
Metafilozófia 40: 8-23.
- Fowler B (2009) "Az elismerés/újraelosztás vita és Bourdieu gyakorlatelmélete: Az értelmezés problémái", *Elmélet, kultúra és társadalom* 26: 144-56.
- Fraser A (1978) "The Legal Theory we Need Now", *Socialist Review* 8: 147-87.
- Fraser N (1997) *Justice Interruptus*. New York: Routledge.
- Fraser N (1999) "Társadalmi igazságosság az identitáspolitika korában: L Ray és A Sayer (szerk.): *Kultúra és gazdaság a kulturális fordulat után*. London: Sage, pp. 25-52.
- Fraser N (2000) *Adding Insult to Injury*, K Olson (szerk.). London: Verso.
- Fraser N (2003) "Minden felismerés által eltorzítva: N Fraser és A Honneth *Redistribution or Recognition?: A Political-Philosophical Exchange*. London: London: Verso, pp. 198-236.
- Fraser N és Honneth A (2003) *Újraelosztás vagy elismerés?: Politikai-filozófiai eszmecsere*. London: London: Verso.
- Gearty C (2006) *Can Human Rights Survive?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens A (1986) *A társadalom alkotmánya: A strukturáltság elméletének vázlata*. Berkeley: University of California Press.
- Goldberg-Hiller J (2002) *Az unió határai*. Ann Arbor: University of Michigan Press. Gross N (2007) "Pragmatizmus, fenomenológia és a huszadik századi amerikai szociológia", in C Calhoun (szerk.) *Szociológia Amerikában. A History*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 183-224.

Gross N (2009) "A társadalmi mechanizmusok pragmatista elmélete", *American Sociological Review*

74: 358-79.

Guttmann A (2001) "Bevezetés", in M Ignatieff (szerk.): *Az emberi jogok mint politika és bálványimádás*. Princeton: Princeton University Press, pp. vii-xxviii.

Habermas J ([1981] 1986) *The Theory of Communicative Action*, 2 kötet. Cambridge: Polity. Habermas J ([1992] 1996) *Tények és normák között*. Cambridge: Polity.

Herman D (1996) *Az átjárás jogai*. Toronto: University of Toronto Press.

Hiley DR (2011) "Kulturális politika, politikai innováció és az emberi jogi munka", *Contemporary Pragmatism* 8: 47-60.

Hoffmann E (2003) "Jogi tudatosság és vitarendezés", *Law and Social Inquiry (Jog és társadalmi kutatás)*
28: 691-716.

Honneth A ([1985] 1991) *A hatalom kritikája*. Cambridge: MIT Press.

Honneth A (1995) *A küzdelem az elismerésért*. Cambridge: MIT Press.

Honneth A (2003) "Újraelosztás mint elismerés: In: N Fraser és A Honneth (2003) *Újraelosztás vagy elismerés?: A Political-Philosophical Exchange*. London: Verso, pp. 110-97.

Honneth A ([2000] 2007) *Tiszteletlenség: A kritikai elmélet normatív alapjai*. Cambridge: Polity.

Hunt A (1993) *Explorations in Law and Society*. New York:

Routledge. Joas H ([1980] 1985) *G. H. Mead*. Cambridge: MIT Press.

Joas H ([1992] 1996) *A cselekvés kreativitása*. Chicago: University of Chicago Press.

Joas H ([1997] 2000) *Az értékek genezise*. Cambridge: Polity.

Joas H (2005) "Max Weber és az emberi jogok eredete: Tanulmány a kulturális Innováció", in C Camic, P Gorski és D Trubek (szerk.) *Max Weber "Gazdaság és társadalom". A Critical Companion*. Stanford: Stanford University Press: 366-382.

- Joas H (2011) *Die Sakralität der Person*. Berlin: Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Joas H és Knobl W (2010) *Társadalomelmélet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- King DS és Waldron J (1988) "Citizenship, Social Citizenship and the Defense of Welfare Provision", *British Journal of Political Science* 18: 415-43.
- Konings M (2010) "The Pragmatic Sources of Modern Power", *European Journal of Sociology* 51: 55-91.
- Kurasawa F (2007) *A globális igazságosság munkája*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lane M (2012) "A saját gondolkodásunk saját magunkért: Quentin Skinner genealógiai fordulatáról". *Journal of the History of Ideas* 73: 71-82.
- Larson EW (2004) "A jogtudat intézményesítése", *Law and Society Review* 38: 737-67.
- Latour B ([2002] 2010) *The Making of Law*. Cambridge: Polity.
- Lewis JD és Smith RL (1980) *Amerikai szociológia és pragmatizmus*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press.
- Luhmann N (1992) "The Form of Writing", *Stanford Literature Review* 9: 25-42.
- Manin B (1997) *A képviselői kormányzás alapelvei*. Cambridge: Cambridge University Press.
- March J és Olsen J (1984) "Az új institucionalizmus: *American Political Science Review* 78: 734-49.
- Markell P (2003) *Bound by Recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Markell P (2007) "The Potential and the Actual: Mead, Honneth and the 'I'", in B Brink és D Owen (szerk.) *Recognition and Power*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 100-32.
- Marshall A-M (2006) "Közösségek és kultúra: A jogtudat és a jogi kultúra gazdagítása", *Law and Social Inquiry* 31: 229-49.

- McCann MW (1994) *Rights at Work*. Chicago: University of Chicago Press.
- McCann MW (2006) "Jog és társadalmi mozgalmak: *Annual Review of Law and Social Science* 2: 1-22.
- McPhail C és Rexroat C (1979) "Mead vs. Blumer: A szociális behaviorizmus és a szimbolikus interakcionizmus eltérő módszertani perspektívái". *American Sociological Review* 44: 449-67.
- Mead GH (1910) "Social Consciousness and the Consciousness of Meaning", *Psychological Bulletin* 7: 397-405.
- Mead GH (1932) "*The Physical Thing*", két különböző kézirat gyűjteménye, amely először 1932-ben jelent meg, *A jelen filozófiájának kiegészítő esszéjeként* ([1932] 2002).
- Mead GH ([1934] 1967) *Mind, Self, and Society*. Chicago: Chicago University Press.
- Mead GH (2011) *G.H. Mead. A Reader*, szerk. FC Silva. London: Routledge.
- Merry SE (1990) *Igazságtétel és kiegyenlítés*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mills CW (1942) "A szociálpatólogusok szakmai ideológiája", *American Journal of Szociológia* 49: 165-80.
- Mills CW (1966) *Szociológia és pragmatizmus*. New York: Oxford University Press.
- Mohr R (2006) "Élő jogi fikciók: Az állam konstituálása vagy a jelölő elmerülése", *International Journal for the Semiotics of Law* 19: 237-58.
- Morales A szerk. (2003) *Reneszánsz pragmatizmus*. Burlington: Ashgate.
- Morris L (2006) "Szociológia és jogok: L Morris (szerk.) Rights. *Szociológiai perspektívák*. London: Routledge, pp. 1-16.
- Nash K (2012) "Towards a Political Sociology of Human Rights", in *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, szerk. E Amenta, K Nash és A Scott. Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 444-53.

- Parkin F (1996) *Az emberiség sötét oldala. Robert Hertz munkássága és öröksége.*
 Amszterdam: Harwood Academic Publishers.
- Petersen A és Willig R (2002) "Interjú Axel Honneth-tel. A szociológia szerepe az elismerés elméletében", *European Journal of Social Theory* 5: 265-77.
- Pettit P (1997) *Republicanism: A szabadság és a kormányzás elmélete.* Oxford: Clarendon Press.
- Pierson P (2000) "A tervezés határai: Az intézményi eredet és változás magyarázata", *Governance* 13: 475-99.
- Pitkin H (1967) *A reprezentáció fogalma.* Berkeley: University of California Press.
- Primus R (1999) *A jogok amerikai nyelve.* Cambridge: Cambridge University.
 Sajtó.
- Puddephatt A (2009) "Az értelem keresése: Herbert Blumer értelmezésének felülvizsgálata. G. H. Mead", *The American Sociologist* 40: 89-105.
- Rescher N (2000) *Process Philosophy: A Survey of Basic Issues.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Rorty R (1993) "Human Rights, Rationality, and Sentimentality", in S Hurley és S Shute (szerk.) *On Human Rights: The 1993 Oxford Amnesty Lectures.* New York: Basic Books.
- Rosenberg G (1991) *Az üreges remény.* Chicago: Chicago University Press.
- Sarat A (1990) "...A törvénynek vége": Power, Resistance, and the Legal Consciousness of the Welfare Poor", *Yale Journal of Law and Humanities* 2: 343-79.
- Sarat A és Kearns TR, szerk. (1995) *Identitások, politika és jogok.* Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Sarat A és Kearns TR, szerk. (1996) *Jogi jogok: Történelmi és filozófiai perspektívák.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Scheingold S ([1974] 2007) *A jogok politikája*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Scheppele KL (1994) "Jogelmélet és társadalomelmélet", *Annual Review of Sociology* 20: 383-406.
- Scheppele KL (2003) "Az aspirációs és averzív alkotmányosság: *International Journal of Constitutional Law* 1: 296-324.
- Scheppele KL (2004) "Alkotmányos néprajz: *Scholarship at Penn Law*. Paper 56. http://lsr.nellco.org/upenn_wps/56. http://lsr.nellco.org/upenn_wps/56
- Sckopol T (1979) *Államok és társadalmi forradalmak*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seidman S (1996) "Pragmatizmus és szociológia: A Response to Clough, Denzin, and Richardson", *The Sociological Quarterly* 37: 753-59.
- Sen A (1999) *A fejlődés mint szabadság*. New York: Knopf.
- Sewell W (1992) "A struktúra elmélete: *American Journal of Sociology* 98: 1-29.
- Shalin D (1986) "Pragmatizmus és társadalmi interakcionizmus", *American Sociological Review* 51: 9-29.
- Shalin D (1992) "Critical Theory and the Pragmatist Challenge", *American Journal of Sociology* 96: 237-79.
- Silva FC (2007a) *G.H. Mead. Kritikai bevezetés*. Cambridge: Polity.
- Silva FC (2007b) "Re-Examining Mead: G. H. Mead on the Material Reproduction of Society", *Journal of Classical Sociology* 7: 291-313.
- Silva FC (2008) *Mead és a modernitás*. Lanham: Lexington Books.
- Silva FC (2009) "A republikánus eszmék hazahozatala: A Dewey-Laski kapcsolat", *Az európai eszmék története* 35: 360-8.

- Silva FC és Vieira MB (2012) "Könyvek és kánonképzés a szociológiában. The Case of *Mind, Self, and Society*", *Journal of Classical Sociology* 11: 356-77.
- Silverstein H (1996) *Unleashing Rights*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Singer B (1999) *Pragmatizmus, jogok és demokrácia*. New York: Fordham University Press.
- Sjoberg G, Gill E és Williams N (2001) "A Sociology of Human Rights", *Social Problems*. 48: 11-47.
- Skinner Q (1969) "Meaning and Understanding in the History of Ideas", *History and Theory*. 8: 3-53.
- Skinner Q (1998) *Liberty Before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner Q (2002) *Visions of Politics, Vol. 1: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner Q (2010) "A szuverén állam: Q Skinner and H Kalmó (szerk.) *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 26-46.
- Somers MR és Gibson GD (1994) "Az episztemológiai Másik visszaszerzése: Narrative and az identitás társadalmi konstitúciója". In C Calhoun (szerk.) *Társadalomelmélet és az identitás politikája*. Oxford: Blackwell, pp. 260-87.
- Somers MR és Roberts C (2008) "A jogok új szociológiája felé: A Genealogy of "Buried Bodies" of Citizenship and Human Rights", *Annual Review of Law and Social Science* 4: 385-426.
- Soysal Y (2012) "Állampolgárság, bevándorlás és az európai szociális projekt: Az egyéniség jogai és kötelezettségei", *British Journal of Sociology* 63: 1-21.
- Sunstein C (2004) *A jogok második törvényjavaslata*. New York: New York: Basic Books.
- Taylor C (1994) *Multikulturalizmus*. Princeton: Princeton University Press.

- Thompson S (2009) "Global Justice and the Politics of Recognition", előadás a Political Studies Association éves konferenciáján, Manchester Conference Centre, április 7-9. Elérhető a [következő](http://www.psa.ac.uk/2009/pps/Thompson.pdf) címen: <http://www.psa.ac.uk/2009/pps/Thompson.pdf>
- Thompson EP (1978) *The Poverty of Theory and Other Essays*. New York: Theory of theory: Monthly Review Press.
- Thornhill C (2008) "Towards a Historical Sociology of Constitutional Legitimacy", *Theory and Society* 37: 161-97.
- Thornhill C (2011) *Az alkotmányok szociológiája*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly C (1998) "Where do Rights Come From?", in T Sckopol (szerk.) *Democracy, Revolution and History*. Ithaca: Cornell University Press.
- Turner BS, szerk. (1993) "Az emberi jogok elméletének vázlata", *Szociológia* 27: 489-512.
- Turner BS (1995): "Bevezetés: A jogtudományok és a jogtudományok elmélete" (Turner BS, 1995): *Jogok és közösségek: Prolegomenon to a Sociology of Rights*, Symposium: Emberi jogok és a szociológiai projekt, *Journal of Sociology* 31: 1-8.
- Turner BS (1997) "Az emberi jogok neohobbesiánus elmélete: Malcolm Watersnek adott válasz", *Szociológia* 31: 565-71.
- Turner BS (2006) *Sebezhetőség és emberi jogok*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Turner S (1994) *A gyakorlatok társadalomelmélete*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press. Tushnet M (1992) "Polgári jogok és szociális jogok: Az újjáépítés jövője Módosítások", *Loyola of Los Angeles Law Review* 25: 1207-19.
- Tucker C (1988) "Herbert Blumer: *Szimbolikus interakció* 11: 99-124.
- Vieira MB (2008) *Az ábrázolás elemei Hobbesnál*. Leiden: Brill.

- Vieira MB és Silva FC (megjelenés alatt) "A jogok helyes megítélése: Explaining Social Rights Constitutionalization in Revolutionary Portugal", *International Journal of Constitutional Law*.
- White L (1990) "Alárendeltség, retorikai túlélési készségek és vasárnapi cipők: Megjegyzések Mrs. G. meghallgatásához", *Buffalo Law Review* 38: 1-58.
- Wiley N (1994) *A szemiotikai én*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press.
- Wolin S (1989) *A múlt jelenléte*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Wong C (2010) *A kötelezettség határai az amerikai politikában*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Woodiwiss A (2003) *Making Human Rights Work Globally*. London: Glass House.
- Woodiwiss A (2005) *Human Rights*. London: Routledge.
- Yar M (2001) "Beyond Nancy Fraser's "Perspectival Dualism"", *Economy and Society* 30: 288-303.
- Young IM (1990) *Igazságosság és a különbség politikája*. Princeton: Princeton University Press.
- Zivi K (2011) *Making Rights Claims: A demokratikus állampolgárság gyakorlata*. Oxford: Oxford University Press.